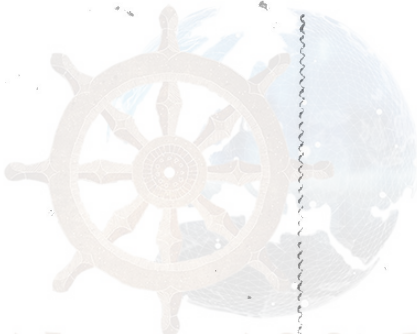

आर्य

अष्टाङ्गिक
मार्ग

Dhamma.Digital

प्रकाशकः

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ

Downloaded from <http://dhamma.digital>

आर्य
अष्टाङ्गिक
मार्ग

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स

Dhamma.Digital

प्रकाशकः

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ,
श्रीधः विहार, कान्तिपुर,
नेपाल ।

प्रथम संस्करण
१०००

मू. १७५

बुद्ध सम्बत् २५०४
ने. सं. १०८१

Dhamma.Digital

मुद्रकः
नेपाल प्रेस,
११/१२२ ल्यौड टोल, कान्तिपुर,
नेपाल ।

नेपालया स्थविरवाद बुद्ध-धर्म
प्रचारार्थं अनाथपिण्डिकया अनुकरणं याना
न्हाबले भिक्षुपित सहायता व सहयोग
विया भाःद्वा धर्म-प्रेमी स्वर्गीय श्रीसाहु
भाजुरत्न कंसाकार्या स्मृती ।

—लेखक वर्ग

जिगु खँ

‘आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग’ प्यंगू आर्य सत्य मध्ये छगू प्रमुखगु एवं अति उत्तमगु अङ्ग खः । उकिं थव आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग सम्बन्धी सफू प्रकाशित जुया च्वंगुलिं जित स्वभावतः हे प्रसन्नता वइगु जुल । अझ आर्य अष्टाङ्गिक मार्गथें जाःगु विषये जुया नं थव सफू नेपाल भाषाय बुद्ध-धर्म सम्बन्धी थौंतक पिहां मवःनिगु कथं थःगु हे महत्वपूर्ण स्थान दयेक दकसिवे न्हापां थथे च्याह्व-च्याह्व मद्धि जिमि आयुष्मानपिनिगु रचना संकलित जुया सफू पिहां वःगुलिं भं हे जिगु मने हर्षया स्वां हइगु जुल ।

मनूतयेसं न्हावलें दुःख फुकेगु व सुख प्राप्त यायेगु हे उद्देश्यं अनेकानेक ज्या-खँ याना च्वनी । तर अपशोचयागु खँ खः, दुःखयागु वास्तविक हेतु छु खः, छुयाःसा सुख प्राप्त जुइ यथार्थतः मथूगु कारणे प्रायः मनूतयेसं न्यां लाये धाधां व्याहाँ लाइथे सुखया आशां दुःख भोग याना च्वनी । चि-ति त्वनां प्यास गबलें तनी मखु, चासुकै चासु वयेगु सुखयात वास्तविक सुख धाइ मखु । तत्रर्पे जित आशा दु, आयुष्मानपिनिगु दुःख निरोध पाखे ध्यनीगु निर्वाण सम्पत्ति प्राप्त जुइगु थव आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग सम्बन्धीया सफुलिं थुजागु अज्ञान अंधकारे छुं प्रज्ञाया तुयू जः बी ।

मेगु खँ, प्रस्तुत सफूया प्रतिपादित विषये धायेगु स्वया जित थव धायेगु इच्छा दु, आर्य अष्टाङ्गिक मार्गथें जाःगु विषये थव लघु-पुस्तिकां मात्र पूर्णत वांलाक खँ सीके थुइके थाकुइ तिति, उकिं पाठक वर्गया सहयोग व श्रद्धालुपिनि श्रद्धा दत धाःसा विस्तृत सफूत नं जिमि आयुष्मानपिसं अवश्य च्वया प्रस्तुत याइ । अस्तु !

—भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविर

निगू शब्द

ध्व मध्यम—मार्गया च्यागू
अंग दुगु तथागतया अमृतमय
सन्देशया सारथे जुया च्वंगु 'आर्य
अष्टाङ्गिक मार्ग' या सफू नेपाल
भाषाय् सर्व प्रथमथे जुइक अखिल
नेपाल भिक्षु महासंघया निगूगु
बुद्ध-धर्मया सफू रूपे छिकपिनि
समक्षे तये दया जिमित प्रसन्नता
अनुभव जुया च्वंगु दु । हाने
जिमित आशा दु, थये हे
पाठकपिनिगु सहयोग प्राप्त जुयावं
घना च्वन धाःसा मेमेगु धर्म-
ग्रन्थया सफूत नं याकनं याकनं
प्रकाशित याये फइ । अले नाप
नापं जिमि संघपिनि कामना नं ध्व
हे स्वः !

—भिक्षु सुबोधानन्द
मंत्री, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ

लिसा

निदं धना स्वदं नं धनीन, बल्ल थौं मनया आकांक्षा
पूण जुल । प्रति वर्षथे बुद्ध-जयन्ती छवाः न्ह्यो निसं बुद्ध-
जयन्ती तक जुइगु रेडिओ नेपालया 'बुद्ध-जयन्ती-सप्ताह' बुद्धाब्ध
२५०२ स नं जुइगु प्रसंगे विशेष बुद्ध-धर्म सम्बन्धी रचना
सिलसिला दयेक प्रसारित यायेगु खं जुइवं 'आर्य अष्टाङ्गिक
मार्ग' न्ह्याने वल । रचना अथे हे सम्पादन याना । रेडिओ
नेपालं प्रसारित नं जुल । बरू रेडिओ नेपालं प्रसारित जुइवं
व हे कापि हया धर्मोदय सभां तुरन्त प्रकाशित याये धाःगु
खं जक खं खं हे जुया वन । कापि काः वने नं स्वाल ।
अले थः वचन-बद्धथे जूगु नापं भन्तेपिनि आकांक्षा आंशिक
पूर्तिसां थ जु धका जिगु बाहिक सकसिगु रचना 'धर्मोदय'
लय-पौ पाखे न्ह्याका । फलतः पूज्य प्रज्ञारश्मि भन्ते,
अश्वघोष भन्ते, कुमार भन्ते व सहोदर श्रामणेरे मेधंकरयागु
रचना प्रकाशित नं जुल । नकल उखे थुखे मदया पूज्य
सुबोधानन्द भन्तेयागु छगू रचना जक अथे च्वन, गुगु लीपा
छगू पुलांगु फाइलं लुया नं वल ।

थुकथं आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया च्यागू रचनाय् न्यागू
रचना पिहाँ वद्ध, अयनं थ्व सफू प्रकाशित जूसा विषयं बांलाःथे
प्रथम भन्तेपिनिगु संकलित सफू रूपं नं बांलाइ धयागु खं
निह्न स्वह्न भन्तेपिनि नुगले स्वचाना च्वंगु दु, दु । छको निको
रेडिओ नेपाल वनाबले थ्व हे प्रकाशनया आशां व थःगु रचना
थःगु बानि कथं नकल नं सकल नं व हे छगू जुया कापिया
खं न्ह्यथना, तर गबलेसिगु कापि मन दइ धका !

समय मर्म वन । तर आकांक्षा समय वं लिसे तापाना तुं मवं । मर्मं सतीर्थे जक जुल । छन्दु हानं नेपाले स्थविरवाद धर्म प्रचार व प्रसारे नं प्रारम्भिक समयं निसें हे थःगु जीवनया अन्तिम क्षणे तकं सहायता व सहयोग बिया अनाथ-पिण्डकया अनुकरण याना दीह्व स्व० श्रीसाहु भाजुरत्न कंसाकारया स्मृती वा कृतज्ञता प्रकट यासे थ्व हे सफू पिकायेगु श्रीघः विहारे खँ जुल । अले थ्व हे प्रसंगे निह्वसिगु निगू निगू रचना जुया च्वंगुली च्याह्वसिगु च्यागू हे रचना जूसा ज्यू धयागु विचाः जुइवं पूज्य बुद्धघोष भन्ते व विवेकानन्द भन्तेनं निगू रचना च्वया बिज्याना थ्व सार्थक जू वन । थुकथं थ्व आर्य अष्टाङ्गिक मार्गे च्याह्वसिगु च्यागू रचना जुया प्रकाशित व अप्रकाशित फुक्क रचना दुध्याःगु दु । हानं नेपाःया निरिति च्वया, हाला, ब्वना टी० बी० जुल नं नेपालं वास्ता याये मफया चीने उपचारार्थ बिज्याना च्वंह्व अश्वघोष भन्ते छह्वसिगु तोता (व नं रचना बी मफया जक) फुक्कसितं हे थथे रचना संकलन जुया स्व. साहु प्रति कृतज्ञता गुण प्रकाशे हये दया आपालं लयताः ।

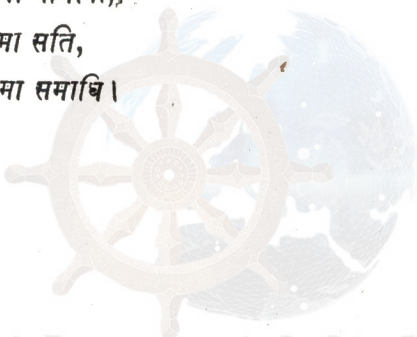
आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया विषये धाइ हानं छको लिसा कया धया च्वने माःथें जि मताः । जित विश्वासं दुग्यःगु आशा दु, थ्व सफुलिं आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया ज्ञान आपाः भति रोचक रूपं पाठकपित बी अले जीवन अष्टाङ्ग मार्गे लाकेत निर्देश प्राप्त जुइ । हानं थ्व हे आशा आंशिक रूपे जक सत्य-ताय वःसां लेखक वर्गया ल्यूल्यू जि नंथःगु सम्पादन-श्रम सार्थक जुल धका भाःपी । अस्तु !

श्रीघः विहार, ये
प्रतिपदा, चिह्लागाः? १०८१

—श्रामणे र सुदर्शन

अरियो अडुङ्गिको मग्गो:

- (१) सम्मा दिट्ठि,
- (२) सम्मा संकप्पो,
- (३) सम्मा वाचा,
- (४) सम्मा कम्मन्तो,
- (५) सम्मा आजीवो,
- (६) सम्मा वायामो,
- (७) सम्मा सति,
- (८) सम्मा समाधि ।

Dhamma.Digital

‘आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग’

या

विषय-सूचि व लेखक-वर्ग

१. सम्यक्-दृष्टि	—	श्रामणेरे सुदर्शन	...	१
२. सम्यग्-संकल्प	—	भिक्षु प्रज्ञारश्मि	...	६
३. सम्यग्-वचन	—	श्रामणेरे मेधंकर	...	१४
४. सम्यक्-कर्मान्त	—	भिक्षु सुबोधानन्द	...	२०
५. सम्यग्-आजीव	—	भिक्षु अश्वघोष	...	२४
६. सम्यग्-व्यायाम	—	भिक्षु बुद्धघोष	...	२६
७. सम्यक्-स्मृति	—	भिक्षु विवेकानन्द	...	३४
८. सम्यक्-समाधि	—	भिक्षु कुमार काश्यप	...	४६

सम्यग्-दृष्टि

‘मगगानट्टङ्गिको मग्गो सेट्ठो’ - मार्ग मध्ये आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग श्रेष्ठ । आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग खः, सम्यग् दृष्टि, सम्यक् संकल्प, सम्यग् वचन, सम्यक् कर्मान्त, सम्यग् आजीव, सम्यग् व्यायाम, सम्यक् स्मृति, सम्यक् समाधि । थुकथं च्यागू अंगं संयुक्तगु आर्य मार्गे सम्यग् दृष्टिया शिर्षस्थान दु, गुगु धात्थे सार्थक नं सिद्ध जू । छाय्धाःसा दृष्टियात पाकल कि दृश्य-जगत नं पाना वनी । जगते सही तथ्य खंकेत न्हापां सही दृष्टि माः । अले सही दृष्टि दत्त धका अबले धाइ, गबले नैतिकता व अनैतिकताया, गुकीयात धार्मिक शब्दे सदाचार व दुराचार धका धाइ, मूल कारण खनो ।

बुद्ध-धर्मे नैतिकता व अनैतिकतायात केवल मात्र कायिक कर्मे सिमीत याना मतः, अपितु वाचिक व मानसिक कर्मयात स्मेतं थ्वं थःगु परिधी परिवेष्टित याना काइ । छाय्धाःसा हिंसा, खुँ ज्या, कामभोग मात्र दुराचरण मखु; असत्य भाषण, चुगलि व कठोर वचनया प्रयोग तथा व्यर्थ वार्तालाप अह्म लोभ, क्रोध व मिथ्यादृष्टि स्मेतं बुद्धया आज्ञानुसार दुराचरण खः । शायद न्हापांगु वाचिक दुराचरणयात वर्तमान शब्दे अशिष्टाचार धाःसां मनोमयी दुराचरणयात थथे पारिभाषित याइगु अःपुसे च्वंगु शब्द थन मदु । यःगु थ जु, थ्व त्रिद्वार दश अकुशलया विना पूर्ण निरीक्षणं विना संयमं अनैतिकता मदयेका

नैतिक सम्पन्नता जगती ह्ये धयागु सम्भव मदु । हानं प्रायः ध्व
 ज्याय् प्रयत्न व्यक्ति स्वतः याये माः । बुद्ध्या आज्ञानुसार दुरा-
 चरणया मूल कारण हे लोभ, द्वेष व मोह खः । क्रोध व मिथ्या-
 दृष्टिया मेगु परियायवाची शब्द द्वेष व मोह खः । उकिं गबले
 थुकीया निर्मूल जुजुं वनी अबले हे दश कुशल वा सदाचरण
 भ्रमं बःलाना वनी । हानं सदाचरणया विना शक्ति धात्थेगु
 सुख सम्भव हे मदु । कारण क्लेश कर्मवश हे दुःखया उत्पत्ति
 जुइ । उकिं क्लेश कर्म-विज दग्ध यायेत ज्ञानया त्यलागु मिखा
 माः, दृढ संकल्प माः, साधना माः । ध्व दृष्टि व्यापक व गहन
 विचाः याना यंकूसा सम्पूर्ण आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया लपुत सम्यग्
 दृष्टी दुःख्याः वये फु । अथे धका धापूया तात्पर्य मेगु मार्गया
 मौलिक अस्तित्व हे मदु धयागु मखु, केवल सम्यग् दृष्टिया
 व्यापकताय् थुपिं मार्ग दुःख्याः वये फु धयागु जक खः । हानं
 क्लेश कर्म दग्ध यायेत थथे विभिन्न मार्गया स्पष्टता व सुगमताया
 नं ला तःधंगु जरूरत दु । छायाःसा क्लेश विना प्रयोगं हे
 निवारणया प्रयत्न जूसां ध्वया हानं हानं संमुखीभाव जू
 वया च्वनी ।

मनूत परोक्ष दृष्टि स्वःसा धात्थं सम्यग् दृष्टिया प्रेमी खः
 छायाःसा मनूयात दुःखमयः । दुःख निगू प्रकारया दु, छगू थःम्हं
 थन मनं दयेकीगु, मेगु शरीर दयेवं दइगु प्राकृतिक दुःख । न्हा-
 पांगु दुःखया प्रत्यक्ष निवारणार्थ अले लिपाया दुःखं बुलुहुं मुक्ति
 प्राप्त यायेत विषय वासनाया यथार्थता खंकेमाः । वया पाखें अव-
 श्यम्भावी दुःख थुइके माः । दुःख जहरिली विषय वासनाया ल्यूनं
 हे वइ । महादुःखस्खन्ध सुत्तंते बुद्धं आज्ञा जुया विज्यागु दु,
 विषयया निति हे छह जुजु मेह जुजु नाप, क्षत्रिय क्षत्रिय नाप,
 वैश्य वैश्य नाप, मां काय नाप, बौ सन्तान नाप, दाजु-किजा

तता-केहें नाप, पासा पासा नाप थवं थवे ल्वाइगु खः । विषयया ल्युने छु छु काण्ड मजू ? म्हुतु ल्हायेगु जू, ल्हाः वायेगु ज्या जू, हथियार संकेगु ज्या जू. मनूत स्यायेगु मनूतयेत मरणान्त पीडा बीगु ज्या जू । थव विषयया तृप्तिया निरिति हे मनुखं खुइगु, डाँका मारे यायेगु, लेँ वःपिके लुटे यायेगु ज्या याइगु खः । शरीर दयेवं दइगु दुःख खः, जन्म, वृद्धत्व, मृत्यु, शोक, पीडा, चिन्ता, परेशान जुइगु, हाले ख्वये मालीगु, यःगु वियोग जुइगु, मयःगु संयोग जुइगु, संक्षिप्त शब्दे पञ्च उपादान स्कन्ध हे दुःखया कारण जुइगु खः । थव दुःख, दुःख समुदय, उकीया निरोधयात थुइकेगु, निरोधया लँपुयात खंकेगुयात हे सम्यग् दृष्टि धाइ । अले थव लँपुया वाधा दृष्टिदोषयात मदयेकेगु तर्क सम्यग् दृष्टि खंकी । ह्याय्धाःसा गुलि दुःख खंकेगु मूल लँपुइ मवसे दुःख फुफेगु लक्ष्य ज्वना संसार शाश्वत-अश्वाश्वत, शान्त-अनन्त, जीव व शरीर व हे वा मेगु मेगु हे, मृत्युं लिपा तथागत दइ वा मदइ धयागु खेँ निँ व्वां वना च्वनी । तर थव चर्चाय् वंसा चर्चा निष्कर्ष थ्यने लाइ मखुनि, जीवनया अन्तिम क्षणे थः थ्यनी । बुद्धं उर्कि उपमामय भावे धया विज्यात, सुयातं वीष-युक्त वाणं कइबले मनूया प्रथम ज्या जुइमाः वाणं कःगुली वासः यायेगु, न कि वासः याये न्ह्यो व वाणं कयेका हःह मनु सु, वया गोत्र छु, वया नां छु, वया रंग गुजागु, व तःधी चीधी गुजागु आकारह आदि न्यं जुया च्वनेगु । बुद्धया आज्ञानुसार उखे उत्सुकता वा जिज्ञाशाया दुराग्रही जुइगुया तात्पर्य जिज्ञाशायात शान्त याये सिमधवं थःगु जीवन सिधइगु लँपु ज्वनेगु खः । हानं वास्तवे संसार चाहे शाश्वत-अश्वाशत, शान्त-अनन्त, जीव व शरीर व हे वा भिन्न, तथागतया मृत्युं लिपा अस्तित्व दयेमा वा मदयेमा यःगु जुइमा थव सत्य खः,

जन्म, वृद्धत्व, मृत्यु, शोक, परेशान, चिन्तन-क्रन्दन, प्रिय-वियोग, अप्रिय-संयोग दुःख न्हागुं हालते नं द हे दइ, थ्व उपशमार्थ प्रयत्न यायेमाः हानं थ्व थ्व हे जन्मे म्वाः म्वाकं याये फु । थ्व हे बुद्ध-धर्मया आशावादी सन्देश खः ।

बुद्ध-धर्म सम्यग् दृष्टि पक्षमा धर्म खः, उकिं धर्मया गुण वा विशेषता-गुकीयात आः तर्क बौद्धपिसं प्रतिदिन संस्मरण याना च्वनी- थ्व धर्म बांलाक कना त गु खः, थनया थनसं फल वीगु, थन वया स्वः वा धका सःताः क्यने वहःगु खः । थ्व हे परीक्षणार्थ अवसर वीगु धर्म जुया थुकी छुं गुरुमुष्टि वा रद्दस्य मदु । हानं बुद्धिया भरोसाय थः नालेगु धर्म जुया थ्व धर्म न्हाह्मसिगु अधिकार दु, थ्वं छगू जात वा वर्गयात श्रवण व पठनया निशेध अले मेगु जात वा वर्गयात विशेष अधिकार मव्यू । थ्व धर्म सम्यग् दृष्टीय धर्म खः— उकिं जबरजस्त तलवार व धनया भय प्रदर्शन व लोभ प्रदर्शने थ्वया अनुयायी न दयेके छिं, न इतिहासे गनं दयेकूगु हे दु । धर्मं जक मखु, बुद्धं स्मेतं धया विज्याइ, तथागत केवल मार्ग प्रदर्शक खः, ज्या छं हे याये माः । बुद्ध-दर्शनं उकिं दुःख-सुखया दाता माला थःत परोक्ष रूपे हीन क्यनेत दार्शनिक ज्ञानया सारा पूंजी खर्च याना मच्चंसे व्यक्तित्वया निर्माण विशुद्धिकरणया निति स्वयं थःगु महत्ता खंका कायेगुली जोर बिया च्वनी । अले उकीया निति अष्टाङ्ग मार्ग क्यनी, गुकीयात सम्यग् वचन, सम्यग् आजीव, सम्यक् कर्मान्त-शील स्कन्धे; सम्यग् व्यायाम सम्यक् स्मृति, सम्यक् समाधि समाधि स्कन्धे; हानं सम्यग् दृष्टि व सम्यक् संकल्प प्रज्ञा स्कन्धे विभाजित याना तल । उकिं न्हापांगु सदाचार खः, मेगु मन भिकेत साधना खः, अले दके लिपायागु उकीयात खंकीगु प्रज्ञा खः । थ्व हे बुद्ध-धर्मया

मानवतावाद खः ।

सम्यग् दृष्टिया विपरीत दृष्टि सत्काय दृष्टि खः । सत्काय दृष्टि पतनमुखी बन्धन खः । अले वयागु मन ध्व बन्धने लाना विचिकित्सा युक्त जुइ, शीलव्रत परामर्श युक्त जुइ, कामवासनां युक्त जुइ, क्रोध युक्त जुइ । वं ध्व थुइ मखु, गुजागु खँयात मने थाय् बीमाः, गुजागुयात बी मज्यू । वं अले म्वाःगुली मन छ्वया 'जि न्हापा दु ला मदु, भूतकाले जि छु खः गथे खः, वर्तमान काले छु जुल ? जि हानं भविष्यत काले दइ कि मदइ ? सत्वपिं गनं वल, गन वनी ?' ध्व अनुचित चिन्तनं 'जिगु आत्मा दु, जिगु आत्मा मदु, जि आत्मा ह्यसीका, जि आत्मा आत्मा ह्यसीका, आत्मा हे भिं मभिं कर्मया फल भोगी ख., आत्मा नित्य, ध्रुव, शाश्वत, अपरिवर्तन शील खः' धयागु नाना अनुचित निरर्थक शैली विचा याना! छगुली थःम्हं विश्वास याइ । बुद्धं ध्व थथे विचाः याना च्वनीपिं मूर्खे मूर्खत हे जक खः धका स्पष्ट धया विज्यात । बुद्धया आज्ञानुसार ध्व सम्प्रदाय (मत) गहनता, सम्प्रदाय कान्तार, आडम्बर, स्वतिपांय, बन्धन जक खः । ध्व मत मतान्तर वा साम्प्रदायिक बन्धने क्यना मनुखं दुःखयात थुइ मखु, दुःखं मुक्त जुइ फइ मखु । उकिं दुःखयात वास्तविक रूपं थुइकेगु दिशाय् यंकेत दार्शनिक जाले मक्यनेगु सतर्क याइगु सम्यग् दृष्टि धर्म क्रान्तिकारी बुद्ध-धर्म खः ।

नैतिक निर्माणया लें दृष्टि विशुद्धतां जक ज्या बी न कि आत्मा परमात्मा छगू हे धयागु समभाव हयेत सनीगु छगू विश्वासं । धात्थें धाःसा ध्व विश्वासया आधारशीला हे मदुगुलिं बुद्धिवादी जुया वः लिसे मनुखं वयात अंगीकार हे याइ मखु । छाय्धाःसा रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार, विज्ञान समुदय जुइ, अस्त नं जुइ । ध्व सत्य तथागतया जीवन काले जक

मखु चाहे तथागत उत्पन्न जुइमा चाहे मजुइमा थुपि अनित्य खः, अनित्यमय दुःख जन्य खः, दुःख जन्य जुया थः गु अधीने मदया थ्व अनात्मा खः । रूपया अनित्यता खंका शायद वेदना आत्मा धाः वने फु । तर वेदना नं सुख वेदनाया समये दुःख वेदनाया सम्भव मदु, दुःख वेदनाया समये सुख वेदनाया सम्भव मदु । उकिं वेदना अनित्य, संस्कृत, प्रत्ययं उत्पन्न जुइगु, क्षय व्यय अवश्यम्भावी, विराग-प्रेरक, निरोध प्राप्त जुइगु खः । उकिं न्हापांगु वेदनाया अनुभूति समये यदि थ्व हे आत्मा धाःसा मेगु वेदनानुभूति जूबले (न्हापांगु निरोध जूबले) थये धाये माली, आत्मा चिच्चाय् दना वन । यदि वेदना आत्मा मखु, आत्माया अनुभूति दइ मखु धाःसा प्रश्न वइ, गन सुया अनुभूति हे मदु वया बारे जि आत्मा धयागु छुं जुइ फइगु हे छुं दनि ला ? यदि हानं जिगु आत्मां हे वेदना अनुभव याइ, जिगु आत्माया स्वभाव गुण वेदना खः धयागु जूसां फुक्क प्रकारया वेदना बांलाक हे निरोध जुइव गुगुं वेदना धयागु मलयनेव छु थ्व आत्मा जि दइ ला ? हानं मन, मनया धर्म वा मनोविज्ञान हे आत्मा धाये धाःसा थुमि उत्पत्ति व निरोधया स्पष्टतां आत्माया स्वरूप उत्पत्ति जुइगु व सीगु जू वनी । बुद्धं धया विज्यात, मनयात आत्मा धायेगु स्वया सद्धर्म मलाःसां इपिं सिबे शरीरयात हे आत्मा धाइपिं गुलिखे ज्यू, छाय्धाःसा शरीर छुं दँ तक जूसां व हे रूपे खने दुगुलि इमिगु खँ बरु छुं तर्कयात भ्रम जुइगु थाय् दु, तर मन आत्मा धाइपिं मदु । छाय्धाःसा मन, चित्त वा विज्ञान चां छगू सुथं मेगु जुइगु खः, थ्व सिबे याकनं याकनं हिलीगु खः । बुद्धया आत्मावादीतयेत गपाय्धंगु चुनौति थ्व ? बुद्धं धया विज्यात, 'रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान न्हागु थ जु, व भूत, भविष्य तथा

वर्तमान कालया नितिं दुने-पिने, सूक्ष्मं-स्थूलं, भि-मभि, तापाकं सःतिकं यःगु रूपं थ जु व न जिगु खः, न व जि खः, न व जिगु आत्मा खः । सम्यग् दृष्टिया स्पष्टताय् थुलि सिबे अप्वः मेगु छु दार्शनिक सरल स्पष्टता वाञ्छित ? उकिं बुद्धं धया विज्यात, तथागतं थुकीयात मननया उपदेश बिल नं, प्रकाशित यात नं, स्थापित यात नं, विस्तार यात नं, ल्यै थना क्यन नं यदि सुनानं मस्वल, मखन धाःसा अजाह्न अज्ञ पृथग्जनयात जिं छु धाये ?

थुकथं सम्यग् दृष्टि पाखे यंकेत मिथ्यादृष्टियात खण्डन याना बुद्धं जीवन क्रमयात प्रतीत्यसमुत्पादं थुइका कायेगु आज्ञा जुया विज्यात । धर्मयात सुनां थुइकल, वं जित थुइकल धयागु शब्द न्ह्योने तथा सुनां धर्मयात थुल वं प्रतीत्यसमुत्पादयात थुल धयागु स्मरण यायेबले थ्वया विशेषता स्पष्ट जू । पूर्व जन्म वा पुनर्जन्मया विषये बुद्धया दृष्टिकोण द नं थन हे दु । गथे सां दुरू, दुरुं धौ, धौलि नौनि ध्यः, नौनि ध्यलं ध्यः बने जुइ । गुगु समये व दुरु खः, अबले व न धौ खः, न नौनि ध्यः खः, न ध्यः खः । हानं गबले व धौ खः, अबले व दुरु, नौनि ध्यः, ध्यः आदिं ह्युं मखु । वथे हे बुद्धया शब्दे भूतकालया जन्मे भूतकाल हे सत्य, वर्तमान काल व भविष्यत कालया जन्म असत्य खः; गबले भविष्यत कालया जन्म जुइ, अबले भविष्यत कालया जन्म हे सत्य जुइ, थ्व वर्तमान व भूतकालया जन्म असत्य खः; गुगु थ्व वर्तमान कालया जन्म दु, थ्व समये वर्तमान जन्म हे सत्य, भूत व भविष्यत कालया जन्म असत्य खः । उकिं जीव व शरीर भिन्न भिन्न खः वा जीव व शरीर निगुलिं छगू खः धका मत ज्वंसां निरर्थक खः छाय्धाःसा वं श्रेष्ठ जीवन हने फइ मखु । उकिं हानं निगुलिं च्वःयात तोता बुद्धं दथुया लँपु ज्वना विज्यात ।

अविद्या दया संस्कार दत्, संस्कार दया विज्ञान, विज्ञान दया नाम-रूप, नाम-रूप दया खुगू आयतन, खुगू आयतन दया स्पर्श, स्पर्श दया वेदना, वेदना दया तृष्णा, तृष्णा दया उपादान, उपादान दया भव, भव दया जन्म, जन्म दया वृद्धत्व, मृत्यु, शोक हृदय-तड़पन-क्रन्दन आदि दत् । उकिं ध्व हे क्रमं अविद्या छगूया सम्पूर्ण प्रकारं निरोध जुइव क्रमशः फुकयां निरोध जुया दुःखया उपशमन जुइ ।

सम्यग् दृष्टिया यथार्थत्व प्राप्तिया मतलब दुःख, दुःख समु-
दय दुःख निरोध, दुःख निरोध मार्गया दर्शन खः । बुद्धं धम्म-
दायाद सुत्तं भिक्षुपित धर्मया अंश कायेत ध्व हे क्यना विज्यागु
नं दु । छायाधाःसा ध्व हे मार्ग लोभ, द्वेष, मोह विनाशार्थ मिखा
बीगु शान्ति व दिव्यज्ञानप्रद मार्ग खः । उकिं सम्यग् दृष्टि
दुःखया यथार्थ दर्शनं हे सत्काय दृष्टि, विचिकित्सा, शीलव्रत
परामर्श स्वंगू बन्धनं मुक्त जुइ । मेरुथं धाःसा दर्शनया सम्यग्
आनुभावं मिथ्यादृष्टिया समुच्छेद जुइव भावना मार्गया
प्रारम्भ जुइ । भावना मार्ग पूर्णता प्राप्त जुइ न्हो हे वयात
श्रेष्ठ श्रोतापन्न फले प्रतिस्थित व्यक्ति धका धाइ । उकिं सम्यग्
दृष्टि श्रोतापतित्वया प्रदाता खः, अले दर्शनं च्चे अभ्यासया
मार्गं वना सकृदागामी, अनागमि, अर्हत्त्व लाय्त लिधंसा !
वस्तुतः दुःखं मुक्ति वा निर्वाण-पद प्राप्तिया निति श्रोतापतित्वया
प्रारम्भिक शिर्षस्थान दु, मेखें आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग ज्ञानया
निति सम्यग् दृष्टिया प्रारम्भिक शिर्षस्थान दु । अले व उखे
निर्वाणया शिर्षस्थान जुया च्वंगु श्रोतापतित्व थुखे अष्टाङ्ग
मार्गया शिर्षस्थान जुया च्वंगु सम्यग् दृष्टि हे बी । हानं ध्व
समन्वये गुलि तथ्य दु, उलि हे आर्य अष्टाङ्गिक मार्गं सम्यग्
दृष्टियात शिर्षस्थान बिया तःगुली सार्थकताया सिद्धत्व दु ।

सम्यक्-संकल्प

थौया युगयात हरेक क्षत्रे थ्व आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग अर्थात् मध्यम मार्ग प्रज्ञा-पक्षया पृष्ठ-पोषक खः । अले सम्यक् संकल्प थ्व हे आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया निगूगु मार्ग खः । थ्वया साधारण स्पष्टिकरण विल धाःसा मानव जीवने भिके थाकुगु मनयात भिगु बांलागु लें थंकेगु धाःसां ज्यू । भिगु वा बांलागु लँ ज्वनेत भिगु वा बांलागु कल्पना वा विचार माः । उकिं सम्यक् संकल्पया माने भिगु-बांलागु कल्पना-विचार ह्येगु संकल्प व प्रयत्न नं जू वं । भगवान बुद्ध सम्यक् संकल्पयात स्वंगू भागे विभाजित याना बिज्यागु दु-

(१) नैष्कर्म्य संकल्प,

(२) अव्यापाद संकल्प व

(३) अविहिंसा संकल्प ।

थन स्वंगूयां परिचय संक्षिप्त रूपं बीगु प्रयत्न याना च्वना । नैष्कर्म्य संकल्पया माने विषय, भोग सम्पत्ति, थः काय्-मह्याय् वा व्याक्क परिवारया परित्याग याना वनेगु खः । सिद्धार्थयात थ्व निगूयां चीधंगु प्रबन्ध शुद्धोदन महाराजं याना तःगु मखु । प्याखं ल्हुइपिं, म्ये हालीपिं तथा सिद्धार्थया आगार छगुलि हे विलासे थुनेगुथें याना तःगु खः । परन्तु छन्हु परिभ्रमणया समये रथे च्वना वंबले गुह्य छथों छगलं हे च्वापु थें जुइ थुंकूह्य तुतांयाः भरोसाय् पलाःछिना च्वंह्य जीर्ण-महल्लक-

दूर्बल वृद्धयात खन, व वसपोलया नुगले हे प्यपुन । यौवनया
 स्थिरता वारावारा सन । वृद्धत्वं न्हाबलें रूवाख्वा त्याःथें ताल ।
 हानं छन्हु अथे हे रोगं प्रष्ट्ह व्यक्ति खंबले मनूया विवशतां
 जीवनयात लाय्लाय् वृथें ताल । छन्हु हानं प्यहसिनं कुबिया
 यंका तःह्य मृतक अले ल्यूल्यू वया परिवारया विरह खंबले
 जीवन क्षणिक विलासमय तरंगे थुना छ्वयेगु तुच्छता खन ।
 अन्ते चोवरधारी भिक्षु खंसेंलि मने भतिचा शान्ति जुल ।
 वृद्ध-दुःख, व्याधि-दुःख, मरण-दुःखया कल्पनां नुगले मिं पृथें
 पुका गय् याये गय् याये जुया च्वंहसित भतिचा थय् याये
 माली धयागु विचार वया शान्त्वना बिल । थुखे शुद्धोदनं
 काय्या विरक्तियात तोपुइत पञ्चकाम सुख न्होने तल । परन्तु
 छन्हु चान्हे मोहक रूपं प्याखं लहुइपिं नर्तकीतयेगु वास्तविक
 सौन्दर्यया उपहाश निद्रित अवस्थाय् जुया च्वंगु खन । व
 प्रमोदशाला श्मशान भूमिथें प्रतीत जुल । अले आषाढ-पुन्हाया
 व चान्हे सकलें दना च्वंबले थः तीसकं दना सारथी छन्दकयात
 सःतल । थ्व सम्बोधनया उद्गम स्थान नैष्कर्म्य संकल्प खः ।
 वसपोलं थथे विषय वासनामय जीवनयात तोता बिज्यागुया
 कारण बुद्धत्व प्राप्ति यायेत खः । धाःथें धाःसा विषय वासनां
 कां पिं मनूतयेसं छं याये मफु धका हे धाये मज्यू । सेवाया
 संकल्पी विषय वासनाया कीत जुइ फइ मखु । आदर्शवाद व
 विषय वासनाया प्रेम परस्पर विरोधी गुण खः । भगवान
 बुद्धया वाक्य अनुसारं भू यथावादी तथाकारी जुइ फयेकेमाः,
 यद्यपि थ्व साव हे थाकु । विषय उत्तेजक ल्याखं हे वसपोलं
 राजमहल व मां-बौ तोता पिहाँ बिज्यात । तोते न्हो वसपोलयात
 हे गुलि थाकुगु अनुभव जुल थुकीया पूर्ण रोचक विवरण पालि
 साहित्ये दु । वसपोलयात राजमहलया विलास भवने तया द्रलं

द्वःमहं ल्हने मफुगु धन प्वः मुख प्वः याकःचां ल्हने साब थाकुथें
 च्वना वल । उखुनु चान्हे वैभव व आनन्दं जाइ च्वंगु राजभवनं
 पिहाँ वनेगु पक्का याना विज्यात तर छें तोते न्ह्यो यशोधराया
 ख्वपि पाखेनिं पलाः न्ह्यज्यात । अले जब पर्दा उला कोठाय्
 दुहाँ विज्यात, श्रीशोभां जाइ च्वंगु भःभःधाइ च्वंगु मन मोहकगु
 कोठा खंबले थःह्य जहान राहुल माताया ख्वाले थःगु मिखा
 वंबले थःगु शुद्ध मनयागु सौन्दर्यया परिपूर्णता ख्वाले हया
 याउँक दाना च्वंहा शिशु राहुलया ख्वाः खंबले वसपोलया मने
 नं छको उथल पुथल याना विल । थुखे हानं मारदेवं विषय
 कामनाया लिधंसा बिया च्वन । हरे थथिजाह्य सुन्दरी यरोधरा
 पुत्र राहुलयात छकोलं चान्हे गय् तोता वनेगु ? हानं राहुलयात
 छको कायेगु आकांक्षा जुल । तर जिं थिल कि न्ह्यलं चाइ ।
 न्ह्यलं चाल कि जिगु महाभिनिष्क्रमण सफल जुइ मखु । थथे
 विचाः वनेवं पलाः स्वभावतः लिचिल । हानं बोधिज्ञान लाये
 धंका हे जकसां राहुलयात नाप लायेगु यायेमाली धयागु
 विचार वयेका विज्यात । थ्व हे विचारया प्रेरक खः, नैष्क्रम्य ।
 वसपोल छें पिहाँ विज्यात । लँ हानं भोगवादया प्रेरणा लोभ-प्रदर्शन
 न्ह्योने ध्यन । वशवर्ती धया च्वन- 'थनि न्हेन्हु त्वालं सम्राट
 जुया थःगु अधिकारया बलं दुःख दर्द पीडा तंका बी फइ ।
 स्वयं नं राज्य सुख भोग याना च्वनेगु तोता छाय् स्वाःसां
 स्वाःसां जुइ मखुगु ज्या सना ? आः तक ला नि लिहाँ हुँ ।
 तर वसपोलया नैष्क्रम्य संकल्पं लिसः वल- 'हे मार, जिं स्यू
 जित थनि न्हेन्हु त्वालं सम्राटया चक्ररत्न प्राप्त जुइ । जि ला
 बुद्ध जुइगु इच्छाह्य खः । उकिं छं जित पने फइ मखु । छ थःगु
 लँ पाखे स्वया हुँ । मार थथे हे गुलि वः तर नैष्क्रम्य संकल्पं
 मारया पराजित न्ह्याबलें जुल । अन्ते नैष्क्रम्यया बलं थःगु

लक्ष्य सिद्ध यायेत घोर जङ्गल पाखे स्वया बिज्यात । प्राणा मात्रयात कल्याण याना बिज्यात । उर्कि विषय बन्धन तोता थःगु स्वतन्त्र-चिन्तने लीन जुइगु ज्ञानयात नैष्कर्म्य धाइ । उकिया संकल्प हे नैष्कर्म्य संकल्प खः ।

अव्यापाद् संकल्पया माने संक्षिप्त रूपं धाःसा थःगु मने द्वेष भाव मवयेकेगु वा मतयेगु खः । व्यापाद् माने हे द्वेष खः, अव्यापाद् माने द्वेषं निर्लिप्त भाव खः । गम्भीर पूर्वक विचाः याःसा भोसं खनी, न्ह्यागु ज्या-खें नं विनाशया कारण द्वेष खः । गबले भ्नीके द्वेषं नुगले बिलिबिलि जाइ, अबले वयागु न्ह्योने अंधकारं व अविद्यां तोपुइ । अले धाये त्यः मत्यः, याये त्यः मत्यः वं छुं खनी मखु । द्वेष धयागु दुःख व पापयागु पुसा धाःसां ज्यू । उर्कि धया तल—

दोसो अर्थं न जानाति, दोसो अर्थं न पस्सति ।

अन्धसमं यदा होति, तदा दोसो भिज्जते नरं ॥

द्वेषं अर्थ अनर्थ ह्य मस्यु, द्वेषं अर्थ अनर्थ मखं । द्वेष काथें खः, उर्कि न्ह्याबलें मनूयात स्यंकी । उर्कि द्वेषया लक्ष्य हे विनाश खः । छह्य ऋषिया गंगा पार तरे जुइ माल । वयाके माजियात बीत छुं मदु । बलं द्वंगाय च्वना पार तरे जुल । पार तरे जुइ धुंका माजि दस्तुर धाल । बिचरां बीगु हे छु ? तर थुखे माजिया तं पिहाँ वल । वं तमे ऋषियात ज्वना सास्ति यात । अबले वया गर्भिणीह्य जहान वया लिगं वल । वया तमे बाधा व्यु वयेवं तं हानं थः जहान पाखे लाः वन । तमे जहानह्येसित प्यंका छ्वत । प्यंकूगु थाते लात । बिचरा गर्भिणी मिसाया अनं तुं प्राणान्त जुल । लिपा माजि पश्चाताप व दुःखया अनुभव याये माल । तंया परिणामं लिपा पश्चाताप चाये मायेकीगु भ्नीत थःथः जीवने नं अनुभव मजूगु मखु ।

तथा लक्ष्य सिद्धिं लिपा छुं समय आनन्द व्यूसां अन्ते छन्दु
न छन्दु पश्चाताप चाये मालीगु स्वभावतः हे याइ ।

अविहिंसा संकल्पया माने साधारणतः हिंसामय चेतनां
विरत जुइगु खः । थौं थ्व हे अविहिंसा संकल्पयात उपेक्षा याना
तःगुया फल खः, व्यक्ति व्यक्ति, समस्ति समस्ति, अम्न राष्ट्रं
राष्ट्र स्मेतं अशान्ति जुया च्वंगु । बुद्धं थ्व विहिंसा संकल्पया
भयंकर भविष्य बांलाक खं, उकिं वसपोलं आज्ञा जुया
बिज्यागु—

नहि वेरेन वेरानि, सम्मन्तिध कुदाचनं ।

अवेरे न च सम्मन्ति, एस धम्मो सनन्तनो ॥

वैर भावं वैर भाव गबलें शान्त जुइ मखु, अवैर भावं
हे वैर भाव शान्त जुइ— थ्व हे न्हावलेंया सत्य खः।

थुखे भगवान बुद्धं थथे स्वंगू संकल्पया उपदेश बिया
बिज्यात । उखे थुकीया नितिं सद्भावना नुगले थनेत मैत्री,
करुणा, मुदिता व उपेक्षाया व्याख्या याना बिज्यात । मैत्रीया
तात्पर्य खः, मानव-जीवन मात्रया दुःख-सुखे सम खनेगु;
करुणाया अर्थ खः, दुःखी प्रति सदा सहानुभूति व सहयोग;
मुदिताया मतलब खः, परया ज्यू-भिं स्वया मन प्रसन्न जुइगु;
उपेक्षाया अर्थ खः, यो मयो भाव मतयेगु । थुपिं त्यंगू गुण नं
सम्यक् संकल्पयात लिधंसा खः वा प्रेरक-बल खः । बुद्धया
थुजागु प्रेरणा-बल गन शैद्धान्तिक दृष्टिं हे सार्वभौमिक खः, अन
हे वसपोलं दुहाँ वक्क मानवपित थःगु संघे स्वागत याना
बिज्यात । भोगु सह अस्तित्व सिद्धान्त म्वाकेत, भ्रातृत्व बल्लाकेत,
मानव मानव छह्व जुइमाः धयागु भावना साकार रूपे ह्येत
भीपिं उकिं सम्यक् संकल्प दुपिं प्राणीपिं जुइ फयेकेमाः । अस्तु !

—भिक्षु प्रज्ञारश्मि

सम्यग्-वचन

मानव मनोवृत्तिया सक्रिय रूप ज्या खः, खँ वया व्यंज-
नात्मक स्वरूप खः । शाक्यपुत्र सिद्धार्थ कुमार बुद्ध जुइ धुसेलि
विश्व-हित, विश्व-सुखया निंति थनि नीन्यासः दँ न्हापा अष्टलोक
धर्मं जीगु समाजया अहं व ममभा वं आप्लावितगु अंधविश्वास-
यात न्हंका गुगु सिंहनाद बुद्धं याना बिज्यात व फुक त्रिपिटके
समावेश जुया च्वंगु दु । त्रिपिटके आर्य अष्टांगिक मार्गया
आपालं महत्व दु । थव सम्मावाचा अर्थात् सम्यग् वचन नं
उकिया हे स्वंगुगु मार्ग खः ।

बुद्धं बुद्ध जुइया न्हो पुरे याना बिज्यागु बुद्धकारक
धर्म अर्थात् भिगू पारमिता मध्ये सत्य पारमिताया व्याख्याने
सत्यया स्वरूप क्यना गुगु वचनया प्रयोग स्वयं याना
बिज्यात, उगु वचनया सारांश भीगु दैनिक जीवनया घटना
लिसे घनिष्ठ सुसम्बद्ध जुया च्वंगु दु । अले उकिया अप्रतिकूलगु
वचन हे सत्य वा सम्यग् वचन खः ।

यानार्थे धाःगु वचन हे सत् जूया निंति वचन सत् यायेत
कर्म नं सत् हे जुइ माःगु मदु । प्राणीघातया असत् कर्म याये धुंका
याना खः धका धाःसा वयागु कर्म असत् जूसां वचन सत् जुइ ।
तसर्थ कर्म लिसे अविपरीतगु वचन हे सत्य खः हानं व सत्य
वचनया असाधारण प्रभाव सम्बन्धे आपालं बुद्धया बौद्ध साहित्ये
बोधिसत्व कालयागु उदाहरण बिया तःगु दु । वट्ट-जातकया

द्वपु बाखं दु, बट्टाइया थः च्वना च्वनागु जंगले छ्चाख्यरं मि
 च्याना वल । थः माँ-बौ निह्वां नसा नः वना च्वंगु ई जुया च्वन ।
 वया तुति बः मलाः । ब्वयेत ल्वःगु पपू महुनि । अले यथार्थ घट-
 नाया सम्बन्धे जूगु सत्य वचनया प्रयोगं तत्क्षणे हे उगु 'दावग्गि'
 शान्त जुया वन । परित्राणया थ्व सूत्रया व्याख्याय् थ्व सत्य
 वचनया महत्व व प्रभावं आः तर्कं हा कया च्वंगु दु ।'

सुत्त-निपातया सुभासित-सुत्ते प्यंगू अंगं युक्तगु विद्वान-
 जनपिसं ल्हाइगु भिगु दोष रहितगु वचन सम्बन्धे भगवान
 बुद्धं धया विज्यागु दुः- यदि वचनया प्रयोग यायेगु जूसा
 प्रयोग या, निर्दोषगु, अर्थयुक्तगु, सत्यगु । अन्यथा मौन हे
 उत्तम जू ।

थ्व हे बुद्धया वचन न्यना भिक्षु वंग्गीसं बुद्धयात वन्दना
 याना थ्व स्तुति यात—

तमेव भासं भासेय्य यायत्तानं न तापये,
 परे च न विहिंसेय्य सावे वाचा सुभासिता ।
 पियवाचमेव भासेय्य या वाचा पटिनन्दिता,
 यं अनादाय पापानि परेसं भासते पियं ।
 सच्चं वे अमतावाचा एस धम्मो सनन्तनो,
 सच्चे अत्थे च धम्मेव आहु सन्तो पतिट्ठिता ।

अर्थात्—उजागु हे जक खँ ल्हा, गुकिं थःत नं परयात नं
 दुःख व कष्ट जुइ मखु, थ्व हे वचं बां नं लाः ।

आनन्ददायी प्रिय वचन हे जक ल्हा, मभिगु वचन
 तोता मेपिन्त प्रिय जुइगु वचन जक ल्हा ।

सत्य वचन हे अमृत वचन खः, थ्व सनातन धर्म खः ।
 सत्यया अर्थे तथा धर्म प्रतिष्ठित जुया च्वंपिं सज्जनपिसं थथे धका
 धया विज्यागु खः ।

मंगल सूत्रे ला ध्व सुभासित वचनयात नं मानव जीवनया मंगलकारक मध्ये छता याना धया तःगु दु । सम्यग्-वचन आर्य अष्टांगिक मार्ग अन्तर्गत जुया, ध्व प्यंगू आर्यसत्ये नं अन्तर्गत जुया च्वंगु दु । कारण आर्यसत्यया प्यंगूगु सत्य अष्टांगिक मार्गया सफलता खः । हेकतं मल्हाःसे खःगु खःथे ल्हायेगु सम्यग्-वचनया छता गुण जुया सत्यपरायण व यथार्थवादीया परियायवाची शब्दथे नं सम्यक्-वचन शब्द जू वः । यथार्थवादी सभाय्, परिषदे, थःधितिया पुचले, पंचायते, अथवा राजसभाय् न्हाथाय्सां थःके छुं न्यनीबले अय् हे धाइ, गय् थःम्हं स्यूगु, थूगु, खंगु वा ताःगु खः । वं थःम्हं मस्यूगु, मथूगु, मखंगु, मताःगु जूयां अथे हे धाइ-जि मस्यू, मथू, मखं, मताः । सम्यग्-वचनवादी थःगु निति हेका खं ल्हाइ मखु न त परया निति हे खं ल्हाइ, हानं न छुं लौकिक प्रदार्थया निति हे स्युस्यु तातां बूझ पचे याइ ।

सम्यग्-वचनया अनुयायी चुगलि खं तोता च्वनी । वं थनयागु खं यंका अन कनी मखु, अनयागु खं हया थन कनेगु नं याइ मखु । कारण व ल्वापुया पुसा जुइ फु । सम्यग्-वचनया प्रेमी स्वभावतः पारस्परिक इष्या व द्वेष बाया च्वंपित मिले यायेगुया इच्छुक छुइ । सम्यग्-वचनया मेगु तात्पर्ये क्रोधवाणीया संयम खः, हानं च्वाक्क छाक्क तस्सकं ह्वालेगु बानि विरत जुइगु खः । छाःगु खं तोता, छाःगु सलं लिचिला थु नागु वचनया जक प्रयोग यायेगु याइ, गुकिं न्यनीपिनि न्हाय्पंथात सुख बी, न्यनीपिनि मर्मे सिच्चुक थी, प्रेमभावया वृद्धि याइ । यदाकदा छाःगु वचनं लिचिलेत उपहासं अविचलित जुइगु शक्ति नं मनूयात माः । अन्यथा थःगु उपहास न्यनेवं छकोलं भीगु सः तस्स जुइ, छाइ । सः तस्स जुइगु व छाइगुया तात्पर्य सःया उच्चताय् जक निर्भर मजू । शब्द प्रयोग चीसलं जुया नं अजागु शब्दया अजागु

शैली प्रयोग जुया च्वनी गुकिं नुगले हीइ, मने दी, नुगले स्याइ । थौया सभ्य समाजे थुजागु कटु वचनया हे अपो प्रयोग जुया च्वंगु दु । व्यंगवाणी थुकीया मचा खः । थुजागु वाणी अलग जुया च्वनेगुलिं मेपिनि नुगले मस्याइगु जक मखु, थः नं बहुजन-प्रिय जुइगु खः । उकिं वचन प्रयोग स्नेहशील, प्रेमभाव जन्य जुइमाः । थुकीया निंतिं समयानुकूलया ज्ञान दयेकेमाः—अले व धार्मिक वा युक्तियुक्त जुइकेत सार्थक व सह मतलबया पक्षपाटी नं जुइगु आवश्यकता दु ।

सत्य व मृदु वचन सम्यग्-वचनया शाखा सहभाव खः । गबलें गबलें सत्य व कटु वचनया पारस्परिक संघर्ष जुइबले सत्यया विजय जुइ । उकिं शायद् मृदु वचन सिबे सत्य वचन श्रेष्ठ सिद्ध जू । हानं वाणीं कर्मया प्रचारण वा प्रकाशन शक्तिया प्रतिनिधित्व नं याः । छह्य ऋषि धुं छ्यंगु लाया लः जाय्क दुगु कमण्डलु छगः न्ह्योने तया लँया दश्वी फेतुना च्वन । पथिक दम्पतिं वेहोशं तुतिं श्वाना व लः फुकं वात । ऋषिं वयात सराप बिल, कन्हे निभाः मलुइयं छ सीमा ! बाचा फःपूबले भातह्य अचेत जुल । कलाःह्य थःगु पतिव्रताया गुण लुमंका वं नं धाल थ्व हे गुणया सत्यया प्रभावं निभाः हे अबले तक मलुइमा गबले तक जिह्य स्वामी सचेत जुइ मखु । प्रतिज्ञा सफल जुल । थ्व बाखने च्वेयागु सत्कर्मया व सत्य-वचनया श्रेष्ठत्व एवं धर्मया शक्तियात वाणीं क्यनीगु निगू खँया प्रतिनिधित्व याइगु भाव सन्निवेश जुया च्वंगु दु । गुगु वचन सत् कर्मया आधारे धस्वाना च्वनी वया विजय सुनिश्चित खः । थुजागु उदाहरण अंगुलीमाल आदिया वचन प्रतिज्ञाय् नं खने दु ।

सम्यग्-वचनया सम्पन्नता सत्यताय्, पारस्परिक प्रेमया वृद्धो व विनम्रताय् गुलि निर्भर उलि हे अर्थयुक्त जुइगुली जुया

च्वंगु दु । हानंगवले अर्थयुक्त वा सार्थकया खँ वइ, अबले लौकिक लोकोत्तरया खँ वा व्यावहारिक व परमार्थिकया खँ नं पिहाँ वइ । व्यवहार सुविधाया निरति बुद्धं सम्मुति व परमार्थिक निता प्रकारया प्रवचन याना बिज्यागु दु । गुगु प्रवचन पदार्थया उपरे निर्भर जुया च्वन, उगु प्रवचन मानसिक स्वच्छताया महान विकाश खः । वास्तविक रूपे व भावजन्य जूसां परमार्थ दृष्टि अभाव हे सिद्ध जुइ । बुद्धया थव व्यवहार कुशलता व्यवहारिक सुविधाया निरति बौद्धिक विकाश दुगु विशेषता व अखण्डित स्वीकारोक्तिया चिं जुया च्वन । तसर्थ लोक सम्मुतिया कारणं संकेत वचन सत्य खः, बुद्धया व्यवहृत वचन असत्य मखु । थुकिया भति व्याख्या अफ स्पष्ट जुइमाः थें ताः ।

संज्ञाया सम आधारभूत परमार्थ एंगू दु । व खः, चित्त, चेतसिक. रूप अले निर्वाण ! थुकिया आधारे भीसं व्यवहारे सरलता हयेत गुगु विद्यमान अविपरित भूत पदार्थया प्रति मिसा-मिजं आदि शब्दया आरोप याना च्वना व परमार्थया दृष्टी अभाव प्रतीत जुइ । संज्ञा व गुणं रिक्तताय् पदार्थया सत्ता विहीन जुइगु अवस्थाय् पदार्थ मौनावस्थाय् लाइ अथवा पदार्थया अभिव्यंजन होनावस्था जुइ । अतः छगू (स्वभाव) धर्म मेगु धर्म नाप अन्योन्याश्रित सम्बन्ध मजू । थुकिं हे मेगु थव खँ नं धाः, गुणं अतिरिक्त द्रव्यया सत्ता अभाव सिद्ध खः ।

भिन्न भिन्न इन्द्रिय ग्राह्य विषयं अतिरिक्त मूलभूत पदार्थ-या पृथक सत्ता निरावलम्बन खः । वचन द्वारा देशना उगु तत्वया जुइ, गुगु तत्व शब्द द्वारा प्रकट जुइ । परम तत्व वचनया विषय मखुगुलि उगु तत्व वचनं प्रकट मजूसे मनं गोचर जुइ, अर्थात् परमार्थ मानसिक विषय तत्व खः । थुकिं वाणीया

असक्तता क्यं ।

व्यवहार परमार्थया प्रतिविम्ब खः । पदार्थया उपरे व्यवहृत वचन परिकल्पित खः हानं वस्तुया प्रति आश्रित संज्ञा पराधीन वा परतन्त्र खः । पदार्थया स्वतन्त्र रूपं नास्तित्वया परिनिष्पन्नावस्था हे परमार्थ खः । धर्म भूतया कारणं परमार्थ वचन सत्य खः । वस्तुतः व्यवहार कुशलह्य लोकनाथ शास्ताया व्यवहारिक सम्मतया सिलसिलाय् मृषाभाषण अवक्तव्य खः ।

व्यवहारिक संज्ञा परोक्ष ज्ञान व परमार्थिक प्रज्ञा प्रत्यक्ष ज्ञान खः । परिकल्पित सत्य व खः, गुगु प्रत्यय द्वारा उत्पन्न जुइ । व कल्पनाया आरोपित भाव खः । उकिं उगु सत्य रूप भीगु दृष्टि अगोचर खः ।

परतन्त्र हेतु प्रत्यय द्वारा उत्पन्न जुइगु जुया छगुलिं मेगुली आश्रित जुया च्वंगु दु । उकिं उकिया विशिष्ट स्वरूप दइ मखु । परिनिष्पन्न सत्यगु अद्वैत वस्तुया ज्ञान खः । परिनिष्पन्नयो हे मेगु नां तथ्यता, भूत व परमार्थ आदि खः तथा अथे हे भिन्न भिन्न मानसिक व्यापारं अतिरिक्त आत्माया सत्ता अपरिग्रहणीय खः ।

सम्यग्-वचन भीगु व्यावहारिक जी ने गुलि प्रतिफल-दायक खः थ्व छुं समयया परीक्षणं वा अनुभवं हे धाइ । हानं थौंया हाहाकार व अशान्ति गुलि थुकियात उपेक्षा याःगु कारण जन्य खः थ्व नं स्वयं विचाः याये फु । छिं खँ लहाना दिसं यथार्थगु, भ्रातृत्व बलाकीगु वा समगिभाव वल्लाकीगु, नायूगु हानं सार्थकगु ! जित विश्वास दु, अले स्वयं सुख-शान्ति वया छिगु तुति भागि याः वइ, सफलतां छित स्वांमाः कखायेका सिरपाः ब्यू वइ । अस्तु !

—श्रामणेर मेधंकर

सम्यक्-कर्मान्त

सम्यक् सम्बुद्धं थःगु जीवन काले विश्व शान्तिया निरिति गुगु मध्यम-मार्गया उपदेश याना विज्यात उकियात हे आर्य अष्टांगिक मार्ग धाइ । व खः, सम्यग्-दृष्टि, सम्यक्-संकल्प, सम्यग् वचन, सम्यक्-कर्मान्त, सम्यग्-आजीव, सम्यग्-व्यायाम, सम्यक्-स्मृति व सम्यक्-समाधि । थुपि च्यागूया गुणाङ्ग अर्थ खः, यथार्थ बोध यायेगु, भिगु विशुद्ध संकल्प याना च्वनेगु, दोष रहित सुवचन लहायेगु, पाप रहित सत्कर्म याना च्वनेगु, निर्दोषगु जीविका यायेगु, भिगु उद्योग याना च्वनेगु, कुशल चरित्रे स्मृति तयेगु, भिगुली चित्त एकाग्र यायेगु । उकि सम्यक्-कर्मान्त अर्थात् पाप रहित सत्कर्म याना च्वनेगु आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया प्यंगूगु विवेचनीय मननीय विषय खः ।

दृष्टि दोषं मुक्त जुइ धुंका विशुद्ध संकल्प मनुखं याइ अले सुवचन भाषी जुया हे धात्थं सम्यक् कर्म रत जुइ फइ । ध्व दृष्टो ध्वया प्यंगूगु स्थाने लाना च्वंगुया थःगु हे महत्वपूर्ण स्थान दु । अले सम्यक्-कर्मान्तया मूल उद्देश्य खः, परप्राणि हिंसा मयायेगु, परवस्तु खुया मकायेगु, काम दुराचार मयायेगु । ध्व स्वंगू दोष पूर्ण ज्या मयायेगु अर्थात् थःम्हं अजागु शारीरिक दुष्कृत्य मयायेगु गुकि थःत व परयात दुःख जुइ अले थुजागु शारीरिक सत्कर्म यायेगु गुकि थः व परयात छुं कथं नं हानि दुःख जुइ मखु, थुकीयात हे सम्यक्-कर्मान्त धाइ ।

हिंसां वचे जुइत अहिंसाया शिक्षा आवश्यक जू, हानं वास्तवे धाःसा अहिंसाया शिक्षायात हे धर्मया मूल वा पृष्ठभूमि धाःसां अत्युक्ति जुइ मखु । कारण थ्व अहिंसाया शिक्षाय् हे मैत्री, करुणा, सत्य शीलादि फुक्क गुण धर्म अन्तरगत जुया च्वंगु दु । परन्तु मानवतये विचार-शैलीया विचित्रता खः, मनूया हिंसाय् मानव-न्यायालये प्रतिबन्ध तःशें प्राणीया नातां प्राणी जगतया न्यायालये हिंसाय् थुजागु छं कानून मदुनि । वेदनाया संसारे हिंसा न्ह्याह्वसित थ जु, वया प्रति अन्याय हे स्वयं सिद्ध खः ।

धार्मिक मनूतये विश्वास खः, कानून शब्दया छगू बहस जक खः । हिंसाया क्षेत्रे धार्मिकपिसं कानून निर्माणे जोर मव्यू अले हृदय परिवर्तने नं ध्यान मतः । अःखः देव भयं देव भीरु जुया सम्यक्-कर्मान्त ज्या अर्थात् अहिंसा शिक्षायात उल्लंघन याइ । बुद्धया समये नं धर्माचार्यपिसं स्व-स्वार्थवश धर्मया नामे अनेक प्रकारं यज्ञ, होम, देव-पूजा नाप नापं हिंसा, बलि अन्न नरबलि स्मेतं याकेत अनेक मांहक लालसा क्यनीगु खः । हिंसाया रौद्रतां अशरण प्राणापत थुकथं भय, त्रास व दुःख बिया च्वंगु समये बुद्धं अहिंसाया निति कान्ति हइगु थःगु शान्ति शिक्षा वा उपदेश बिया विज्यात । अले अहिंसाया थ्व शिक्षां मानव-पित जक मखु, अपितु देवादिपित थ्यंक नं प्रभावित यात । हानं थ्व बहुजन हितायया ज्याय् बसपोलं आपालं नरनारो पित सहयोग बिल । थुकीया उज्ज्वल प्रमाण पर्याप्त रूपं बौद्ध वाङ्मये दु । थौं नं लोके व हे अहिंसाया आदर्श कया विश्वे एकता व शान्ति हयेगु आपालं प्रयत्न देशया नायः नायःतयेसं याना च्वंगु खने दु । धात्थें धाःसा पर-हृदयपाखे मिखा तये फत कि हे अहिंसां प्राणिपित गुलि शान्ति व्यू धयागु सीके

फु । उकिं बुद्धं धया विज्यात—

सुख कामानि भूतानि, यो दण्डेन विहिंसति ।

अत्तनो सुख मेसानो, पेच्चसो न लभते सुखं ॥

थःगु सुखया कारणे सुख इच्छा याइपिं प्राणिपित दण्डं वा शस्त्रं प्रहार याःहसित लिपा सुख दइ मखु ।

अहिंसा द्दगू 'अ' उपसर्ग युक्तगु शब्द खः । अहिंसाया अर्थ खः, सुयातं मस्यायेगु, दुःख व कष्ट मवीगु । संसारे ततःधंगु न्हागुं धम नं सुयातं स्याना दुःख वी ज्यू धका धया तःगु मदु । तर थ्व सिद्धान्तयात हे तखता च्वे तया धार्मिक शास्त्र सम्मत कथं हे धाधां विधि पूर्वक अहिंसा-धर्म वा करुणा-धर्मयात ल्वमंका थः व परयात हानि जुइगु दुःख जुइगु हिंसा वा बलि कर्म मनूत व्वाना च्वंपिं नं खने दु । थथे परस्पर विरोधी धर्मया नामे जुया च्वंगु मध्ये गुकी तध्य दु भतिचा जक धर्मया अभिप्राय थूसां स्पष्ट मजूगु मखु । जित थ्व हे प्रसंगे छह्हा सुं कवि धया तःगु लुमना वः—

अन्यस्थाने कृतं पापं, धर्मस्थाने विनश्यति ।

धर्मस्थाने कृतं पापं, वज्रलेखो भविष्यति ॥

अर्थात्-मेथाय् याःगु पाप धर्म स्थाने वा तिर्थ स्थाने फुके फु तर धर्म स्थाने याःगु पाप गबलें हे फुके फइ मखु. व वज्रलेख जुया च्वनी ।

थ्व दृष्टीं मेथाय् स्याःगु पाप सिबे धर्म स्थाने अह्म धर्म साक्षि तया द्योयाथाय् स्याःगु पाप ?

धात्यें धाःसा खँ थुलि जक नं मखु । बौद्ध मतानुसार यानागु पाप मोचन याये धयागु असम्भव खः । पापया भोग मभिगु ज्याया प्रतिक्रिया अवश्यमेव हे वइ ।

धर्म-अधर्म, पाप-पुण्य, त्यः-मत्यःया कसौटी खः,

पर प्राणिया सुख व दुःख । प्राणिपित दुःख बीगु स्वभाव अधर्म, पाप वा अकृतंख स्व ; सुख बीगु धर्म, पुण्य वा कृत्यकर्म स्वः । हिंसा उकिं कृत्य-कर्म मखु छायाःसा युद्ध मानव-कर्म मखु । उकिं मानवपिसं बुद्धया अहिंसादि शिक्षा क्रया यंकेगुया तात्पर्य हे विश्वास व भ्रातृत्व भावना जागृत याना विश्वबन्धुत्वयात स्यल्लोगु पृष्ठभूमि तयार याना यंकेगु स्वः । गुकिं अले याउँक हे थौंया वैज्ञानिक युगे भयंकर विनाशकारी शस्त्रादि हङ्गु अशान्ति अःपुक हे मदयेके फइ ।

थ्व जुल शारीरिक सुचरित्रे प्रथम चरित्र । निगूगु व स्वंगूगु शिक्षाया मूलभूत उद्देश्य नं वास्तवे धाःसा उपराक्त विश्वास व भ्रातृत्व भाव जगते हयेगु हे स्वः— गुगु विना शान्ति सम्भव मद्दु । खुँज्या गुलि अशान्ति फैले याङ्गु ज्या स्वः व सिबे अप्वः मनूया ममताय् आत्मीयताय् धक्का नकीगु ज्या स्वः । गुकिं पारस्परिक सह लह भाव व विश्वास हे च्वत्तुक मदयेका बी । वथें हे स्वंगूगु शिक्षा काम व्यभिचार स्वभाव तोतेगुलिं आशंका जन्य अप्रियकर स्वभाव इष्ट्या व ल्वापु ख्यापु छं मजुसे मानव परिवारे विश्वास पूर्ण स्नेह-सुखया हिटि धाः हाइ च्वनी ।

थुकथं मभि जुङ्गु हिंसा, चोरी, व्यभिचार तोता अहिंसा, अचोरी, सत्य विश्वास ब्याका शरीरं जुङ्गु पापं वा अकुशलं वचे जुङ्गु शुद्धगु कर्म वा ज्या याना च्वनेगुयात हे सम्प्रक्-कर्मान्त धाङ्गु स्वः । थ्व सम्यक्-कर्मान्तया परिपालनं उकिं मानव-पित थः व परयात हित व सुख जुया शान्ति व कल्याण हे जुइ । थुकीयात विस्तार विस्तारं थः नाला यंकेगुया तात्पर्य हे विस्तार विस्तारं हित व सुखया लें पलाः छिना वना च्वनेगु जुइ । अस्तु !

—भिक्षु सुबोधानन्द

सम्यग्-आजीव

सम्यग्-आजीव—ध्व आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया न्यागूगु मार्ग खः । बौद्ध-धर्मया विशेषता थुकी हे खः । धाये फु, विश्व-युद्धं त्रस्त जुया च्वंगु थैया युगयात बौद्ध-धर्मया गुलित आवश्यकता दु । सम्यग्-आजीवया शाब्दिक अर्थ खः, पवित्र जीवन अर्थात् सत्यता पूर्वक थःगु इलम ज्वना कमाये याना नया जीविका यायेगु, हृदय पवित्रता व व्यवहार कुशलता दयेका स्वार्थ रहित जीवन व्यतीत याना च्वनेगु । पाली वाङ्मयं धाल धाःसा— “अरिय सावको मिच्छा आजीवं पहाय सम्मा आजीवेन जीवकं कप्पेति अयं वुच्चति सम्मा आजीवो” अर्थात् मिथ्या जीवन तोता ठीक इमान्दारी जीवन हना च्वनेगुयात हे सम्यक् जीवन धाइ । इलम मदया प्वाःया निति खुया ह्येका नइपिनिगु खँ मेगु हे तिनि ।

बुद्धया च्यागू शिक्षाय स्वच्छ विचार, सदाचार, सत्कर्म तथा इमान्दारी पूर्वक थःगु इलम ज्वना कमाये याना जीविका यायेगुली जोर बिया तल ।

मिथ्या आजीव गुकियात धाइ ध्व विषये नं पाली साहित्ये बांलाक धया तःगु दु ।

(१) सत्थ वणिज्जा अर्थात् हिंसा व युद्धयात उपयोगीगु शास्त्र मीगु ।

(२) दास वणिज्जा अर्थात् च्यो भवार्तिया निति काय

म्ह्याय् मीगु ।

(३) सत्त वणिज्जा अर्थात् हिंसाया निति पशु मीगु वा हिंसा याना ला मीगु ।

(४) मज्ज वणिज्जा अर्थात् मनूयात राक्षस याना वीगु अय्ला मीगु ।

(५) विस वणिज्जा अर्थात् बीख मीगु गुकिं कि आत्म-हत्यायात त्यवा बी ।

ध्व न्यागुलिं बौद्ध गृहस्थतयेसं याये मज्जू । थुकिं अतिरिक्त मेगु फुकं इलमं जीवन हनेगुयात धार्मिक शब्दे सम्यग्-आजीव धाइ।

प्रव्रजिततयेगु लागी कुहना, लपना अर्थात् केवल जीविकाया निति जक चीवरं पुना थःके मदुगु गुण क्यना मनूतयेत प्रभाव पडे यायेगु लाभ सत्कारया उपाय जक माला जुइगु थः स्वया सःस्यूप थकालिपिं कथुंका थः मिं जुया च्वे वनेगु स्वयेगु थ्व फुकं श्रमणयात मलवः । गुह्यसिया ज्या व खँ लवः उह्यसियात न्ह्यागुं आशीर्वाद हे जक जुइ, अभिशाप जुइ मखु ।

मनूतयेगु स्वार्थ व संकीर्ण विचारं याना राजनीति व व्यापार हे ठग विद्या समभे जुइ धुंकल । विचार-शक्ति वःम-लापिं गुलिं गुलिंसिनं पंचशील कया पसले च्वनेगु नं अयोग्य समभे जुइ । पसले च्वने मासा गथे याना इमान्दारी जुइ फइ; मखुगु खँ ल्हायेमाः, लवः नयेमाः इत्यादि विचार अपोगु चिन्तन खः । बुद्धं पसल्यातयेत इमान्दारी जुया थःगु इलम याये फइगु जक मखु व्यापार गुगु किसिमं उन्नति ज्वी, धयागु उपाय नापं क्यना बिज्यागु दु । बुद्धया सन्देश खः पसले च्वनेत वा व्यापारे लगे जुइत बुद्धि व न्ह्यपुया आवश्यकता दु अर्थात् कुशाग्र बुद्धि माः । वथेंतुं न्ह्यपुं ज्या काये फुह्य जुइमाः ।

अंगुत्तर निकायया धापू अनुसारं व्यापारी जीवन सफल यायेत स्वंगू अंगं पूर्ण जुइमाः । “तीहि भिक्खवे अंगेही समन्नागतो वाणिजो न चिरस्से व महन्तं.....इत्यादि ।” अर्थात् भिक्षुपि ! स्वंगू अंगं युक्तह्य पसल्या याकनं सम्पन्न व समृद्धि-शाली जुइ । व स्वंगू अंग खः- पसल्या मिखा दुह्य जुइमाः उत्साह व व्यवहार कुशलता दुह्य जुइमाः तथा करपिन्त भरोसा बीह्य जुइमाः ।

गुह्य व्यापारी थःगु व्यापार उन्नतिया इच्छुक जुइ वं प्रय-त्नपूर्वक ज्या यायेत गवले सुथे, बहनि धाइ मखु, हानं मीगु वस्तु-या बारे बांलाक ज्ञान दुह्य जुइमाः; थुलि दामं न्याना थुलिदामं मिल धाःसा थुलि लाभ जुइ धयागु चिन्तन शक्ति दुह्य जुइमाः । थुक्रिया मतलब ५) वंगुया १०) कां मीगु थुलि जक मखु गुगु गामे व नगरे वस्तुया मात्रा व पूर्ति अधिक व सुलभ जृ अन व वस्तु कया दुर्लभ व मांग अपो थाय यंका व्यापार यायेगु कुशलता दयेके माः । बरु सुंसुं व्यापारी चीज न्यायेगु छगू तराजु मीगु छगू तराजु यायेगु थःगु व्यापारिक लाभ खंसां व भ्रम हे जक खः । चिनी छुचुं ल्वाकः छ्यायेगु, दुरुइ लः ल्वाकः छ्यायेगु, शुद्ध ध्यले च्यूरिद्यो ल्वाकः छ्यायेगु धात्थेंगु व्यापा-रिक उन्नति मखु । छाय् कि छको धोका बिल कि वयात सुनानं पत्याः याइ मखु । थव व्यापारिक हानि खः । बेइमान जुल धायव वयात छको लाभ जुइ तर वं इमान्दारीयात प्यंकुगुलिं इष्टमित्र न्हंका च्वनी, अले व्यापारिक जीवनया सफलता प्राप्त याये फइ मखु । धाइगु नापं दु, मनू लनेगु छको लुं लनेगु सछिको ।

न्याः वइपिं ग्राहकत नाप प्रेमपूर्वक खँ लहाये सयकेगु अर्थात् चित्त बुझे जूसा कया दिसँ मजूसा जि छित छु धाये धका धयां गाःथाय् योसा का मयोसा कायेम्वा' मधायेगु व्यव-

हार कुशलता नं दयेकेमाः । व्यापारिक मनूयात इमान्दारीया गुलि आवश्यकता दु उलि हे क्वमिलु नं जुइमाः । खतु व्यवहार कुशलता धयागु केवल पसल्या जीवनयात जक मखु । जुजुं निसें कया पवर्गियात तकं माः । अले जक सकसिनं सम्यक् जीवनहने फइ । बिचाः याये नु, २५०४ दँ न्हापा बुद्धं न्हापा बिया बिज्यागु उपदेश थौं तक नं न्हू तिनि । खजा बुद्धं फुक इलम स्वया नं सुँज्यायात श्रेष्ठ इलम धया बिज्यागु दु । कारण बुँज्यां सुयातं हानि मजू हानं सकसिगुं जीवन उकी हे निर्भर जुया च्वंगु दु । जीवन सफल यायेत उत्साह व बुद्धि तथा सहयोग माः धका ला बुद्धं बारंवार आज्ञा जुया बिज्यागु दु ।

गृहस्थ जीवन इमान्दारी व शान्तिमय यायेत मां-बौनं काय्-म्ह्याय् प्रति याये माःगु कर्तव्यथे हे कलातं भात प्रति भातं कला प्रति याये माःगु कर्तव्य, मालिकं सेवकया प्रति, सेवकं मालिकया प्रति याये माःगु कर्तव्य बुद्धं बांलाक क्यना बिज्यागु दु ।

मां-बौनं काय्-म्ह्याय्पिन्त माःगु शिक्षा बीमाः । इले-त्रिले व्याहा याना बीमाः । इलेबिलेया मतलव सो न्ह्यो विवाह याना बीमाः धका ह्याउँ वाउँ मस्युनिबले व्याहा याना बीगु मखु । खतु थौंकन्हे मां-बौनं काय्-म्ह्याय्पिन्त व्याहा याना बीमाः धयागु नियम हे मंत धाःसां ज्यू । केवल नेपाःथं लिपालाना च्वंगु देशे जक बाकि दनि ।

भातं कलाःयात थः पासा भाःपाः व्यवहार याये माः अथवा अर्द्धांगिनी समझे जुइमाः । प्रेमपूर्वक देवी आदि प्रिय वचनं सम्बोधन यायेमाः । मिसायात ह्याइपु ल्यायेगु न्ह्यवःसां भाःपाः बोबिया ज्या कायेगु ठीक मजू । बुद्धं धया बिज्यागु नं दु “भरिया परमा सखा” अर्थात् कलाः धयाह्य परम पासा खः । कमाय याना तयागु धन दक्वं गृह लक्ष्मी समझे जुया लःल्हाना

बीगु थःगु शक्ति अनुसारं यच्चुसे पिच्चुसे च्वंगु वसः व अलं-
कार नं बीमाः । तर थुलिं जक नं शान्ति दै मखु । मिसां नं याये
माःगु ज्या थःगु कर्तव्य समझे जुया यायेमाः । धन सम्पत्ति-
या बांलाक रक्षा यायेमाः । अथे मखुसा मितव्ययी अर्थात्
आमदानी स्वया खर्च याये सङ्गु हे गद् ? उकिं कलाः—भात
निम्हं इमान्दारी व विश्वासपात्र जुल धाःसा तिनि जीवन सफल
जुइ, सम्यक् जीवन जुइ ।

मालिकं थःह्य सेवकयाके पशुयाकेथे न्हागुं ज्या काये
मज्यु । मालिक ज्या बीह्य मालिक खःसा सेवक थःगु ज्या याइह्य
ज्याया मालिक खः । उकिं सेवक नाप मनूया रूपे व्यवहार
यायेमाः । सेवकयागु परिश्रम व ज्या स्वया ज्याला मबीगु, इले-
बिले छुट्टी मबीगु, रोग जुइबले वासः याना मबीगु मालिकया
दानवता खः । कारण सेवक नं छह्य मनू खः । अथे हे सेवकं
नं थःगु कर्तव्य तुते मयासे, मिचाहा मजुसे, ज्या याये फः-
केमाः । आलसी जुइगु, इमान्दारी मजुइगु, थःगु परिश्रम
बचे यायेगु खःसा, थःगु कर्तव्यया हानि यायेगु नं मखु धका
धाये मज्यु । थुजागु पारस्परिक मानवी मित्रतापूर्ण व्यवहार
याना जीविका यायेगुयात हे सम्यग्-आजीव धाइ ।

राजां प्रजायात थः काय्म्याय् समान भाःपाः शासन
यायेमाः । अर्थात् प्रजा राजाया निंति मखु राजा प्रजाया निंति
खः । अले जकं सम्यक् जीवन हने फइ । उकिं हे खः सम्राट
अशोकं परम्परां निसें चले जुया वया च्वंगु प्रजा राजाया निंति
धयागु नीति “प्रजा राजाया निंति मखु” धका थःगु सिद्धान्त
खण्डन याना ‘राजा प्रजाया निंति’ धयागु नीति ज्वना राज्य
यात । सम्राट अशोकया जीवन सम्यग्-आजीवया जीवन खः ।

—भिक्षु अश्वघोष

सम्यग्-व्यायाम

सम्यग्-व्यायाम आर्य अष्टाङ्गिक मार्गे खुगुगु मार्ग खः ।
ध्वया अर्थ खः, भिगु ज्याय् प्रयत्न वा कोशिश । साधारण
लोक जीवनया अनुभवं हे भीसं स्यू, विना प्रयत्नं छुं हे ज्या
खं जुइ मखु । भन् लोकत्तर धर्म ध्वया गुलि आवश्यकता दइ ।
सम्यग्-दृष्टि दृष्टिगत विशुद्धता प्राप्त याःसा वयात सम्पन्नताय्
यंकावं च्वनेगु ज्या सम्यग्-व्यायामं हे याइ, अले ध्वयात
लिधंसा सम्यक्-संकल्प च्वं वइ । भीसं स्यू, गुगुं तथ्य पाखे
वयागु श्रेष्ठत्वया ज्ञान मदया ध्यना मच्चंसा गुगुं तथ्य पाखे
ज्ञान दयेका नं ध्यना मच्चं । थुकीया कारण खः, व्यायामया
अभाव । भगवान बुद्धं उकिं बल निगू दु धया बिज्यात, छगू
ज्ञान-बल मेगु अभ्यास-बल । अभ्यास-बल दयेक वनेगु लंपुइ
वा भिगु ज्या यायेबले पं वइगु पंगल खुता दु—

अति सीतं अति उण्हं, अति सायमिदं अहु ।

इति विस्सट्ठ कम्मन्ते, अत्था अच्चेन्ति माणवा ॥

अर्थात्-साब चिकु, साब तान्बः, साब द्यो ख्युंल, साब
न्हिध्यानि, साब नये पित्यात, नकतिनि नया धका (अलसीपिं)
मनूतयेसं ज्या याइ मखु ।

कल्प उत्थानया आरम्भे मनूतयेत नये त्वनेगुलिं छुं दुःख
मजू, छायाधाःसा इमिके कोशिश बल्ला । जब इमिके क्रमशः
अलसी भाव दया वल, क्रमशः हे नयेगु नं लोप जुजुं बन ।

धापूया तात्पर्य खः, उद्योगी जीवने सम्पन्नता दु, अनुद्योगी जीवने रिक्तता । 'व्यग्धपज्ज' सूत्रे थुगु जन्मे सुख वीगु धर्म प्यंगू क्यना तःगु दु, अले गुकी शिर्षस्थान हे उत्थान-सम्पदा-यात विया तल । उत्थान सम्पदाया अर्थ खः, आलस्य रहित जुया शुभकार्ये कोशिश यायेगु । यदि भीपिं कोशिश यायेगुली ल्युने लात धाःसा भीपिं थःत प्राप्त जुइगु सुख-सुविधानं अवश्यमेव वञ्चित हे जुइका च्वने माली । छह्ण बर्मी भिक्षुया उक्ति जित लुमंसे वः, प्यंगू अधिपति मध्ये छगू अधिपति जक दयेका च्वने फुसां भीपिं छह्ण महान व्यक्ति जुइ फु । उरिं प्यंगू अधिपति मध्ये 'वीरियाधिपति' विषयानुकूल भीगु इष्ट अधिपति खः । बर्मायू राष्ट्रपतियात नं अधिपति धाः । वीरियाधिपतिया तात्पर्य खः, वीर्ये न्ह्यव्वाना ज्या यायेगु । अमेरिकायाह्ण एण्डु कार्नेगि छह्ण गरीबया मचा खः, लिपा व धनी जुया ववं वया पाखें नियुक्त याना तःह्ण वयाथाय् च्वनीह्ण वया छह्ण मेनेजरं हे दें छगू लाख पौण्ड तलब नइह्ण जुल । वयागु ध्व छगू हे जन्मे थपाय्धंगु परिवर्तन ध्व हे वीरियाधिपतिया चमत्कार खः । भगवान बुद्ध धया विज्यागु दु, वीरीयतो किं कम्मं नाम न सिज्झति-- अर्थात् वीर्य वा कोशिश द्वारा छु धयागु ज्या सिद्ध मज्झिगु दु ? उकिं वीर्यया ज्वंसा छगू न्ह्याह्णसिके दयेकेमाः, अन्यथा वया जीवन न्ह्याबलें म्वाय् मदयेक म्वाना च्वनेगु असफलतां जाःगु जीवन जुइ ।

बुद्धया शिक्षानुसार मनूया वीर्य थःगु चरित्र पवित्र यायेगुली जुइमाः । छायाधाःसा मनूया चरित्र हे मानव-जीवन उन्नति व अवन्नतिया कारण खः । उकिं सच्चा मनूतये नितिं थुगु संसारे गुगुं अजागु चीज मद्दु, गुकीया कारणं व ग्याइ । व ग्याये माःगु खः, थः हे खना । व धर्म ला दुर्बलपिनिगु धर्म खः,

गुगु धर्मे थःगु कुकमया परिणामं वचे जुइत सुयागुं शरण काः वनी । सबलपिनि धर्मे सुयागुं पाखें भय भीरू जुया शरण काः वनेगु धयागु दइ मखु । व ला न्हावलें थःगु सहायताया नितिं थःगु शुभ कार्ये हे निर्भर जुया च्वनी । भगवान बुद्धं धया विज्यात—

अत्तना'व कतं पापं, अत्तना संकिलिस्सति ।

अत्तना अकतं पापं, अत्तना'व विसुज्झति ।

सुद्धि असुद्धि पच्चतं, नाब्बं मब्बं विसोधये ॥

अर्थात् थःह्वं यानागु पापं थःत हे बुलुकी, थःह्वं मया-
नागु पापं थःत हे शुद्ध याइ । शुद्धि व अशुद्धि थःगु हे पाखें जुइ,
सुनानं सुयातं शुद्ध याये वा अशुद्ध याये फइ मखु ।

थुकथं थःगु शुद्धिया जिम्मेदार थः, हानं थःगु शुद्धि व
अशुद्धिया कारण थःगु चरित्र जुया थःगु नितिं थःह्वं भिगु ज्याय्
प्रयत्नशील जुइगु प्रेरणा सम्यग्-व्यायामं वी । सम्यग्-व्यायामया
अंग प्यंगू दु, उत्पन्न जुइ धुंकूगु अकुशलयात मदयेकेगु कोशिश
यायेगु, अनुत्पन्न अकुशलयात उत्पन्न हे मयायेगुली कोशिश यायेगु,
अनुत्पन्न कुशलयात उत्पन्न यायेगुली कोशिश यायेगु, उत्पन्न
जुया च्वंगु कुशलयात अप्वः वृद्धि यायेगुली कोशिश यायेगु ।
विना थुपि अंगयात अंगीकार मयायेकं कुशल कर्मया सम्पा-
दन जुइ हे मखु । द्वाय्धाःसा श्रद्धा व प्रज्ञा दये मात्रं शुभ ज्या
सिद्ध जुइगु असम्भव खः । लाल कायेगु धयागु लखे ह्व तयेगु
अले लहाः तुति वाया वाया संकेगु खः, साइकल गयेबले तुति
पाउदानि चाहिकेगु अले लहातं हैण्डेद्व ज्वनेगु हानं तप्यंक्
च्वनेगु खः । तर थुलि थुइवं लखे क्वबाना न सुं लाल काये सइ,
न सुनानं साइकल गये फइ । उकिं न्हागुं कलाय् निपुणता प्राप्त
यायेत ज्ञान व इच्छा दयां मगाः अभ्यास नं माः । अले भं

संसारया दुःखं मुक्ति प्राप्त यायेत गुलि अभ्यास माली गुकथं
 अभ्यास याये माली भ्मीसं विचाः याये बहः जू । थन गुलि
 अभ्यास याये माली धयागु तोता गुकथं अभ्यास याये माली
 धयागु प्रश्नया लिसः जुया च्वंगु थव हे सम्यग्-व्यायामया
 प्यंगू अंगया हे तुं भति विस्तृत चर्चा यायेगु युक्ति युक्त खना ।
 कारण पद्धति समुचित जूसा क्षमताया सार्थकता हे अव-
 श्यम्भावी खः । अले व क्षमतां थुलि उलि धाये म्वाःक हे
 भ्नीत लक्ष्ये थ्यंका बी ।

अंगुत्तर निकाये सम्यग्-व्यायामया थव प्यंगू अंगयात
 संयम-प्रयत्न, प्रहाण-प्रयत्न, भावना-प्रयत्न व अनुरक्षण-
 प्रयत्न धका उपशिर्षक बिया तःगु दु । संयम-प्रयत्नया तात्पर्य
 गुगु अकुशल, पापमय विचार आः तक मने उत्पन्न मज्जुगु
 मज्जुइका तयेगु प्रयत्न खः । वं मिखां रूप स्वइ तर उकी मिखा
 प्यपुंका मजा काइ मखु । छाय्धाःसा चक्षु असंयमं लोभ द्वेष
 आदि अकुशल पापमय विचार नुगले प्यपुनी धयागु वयाके
 स्मृति दइ । वथें हे मेमेगु इन्द्रिय संयमे । कारण इन्द्रिय संयम
 विना अकुशलाया निरोध संभव मदु । बुद्ध उकि छथाय् हानं
 धया विज्यात—

चक्खुना संवरो साधु, साधु सोतेन संवरो ।
 घाणेन संवरो साधु, साधु जिह्वाय संवरो ॥
 कायेन संवरो साधु, साधु वाचाय संवरो ।
 मनसा संवरो साधु, साधु सब्बत्थ संवरो ॥
 सब्बत्थ संवरो भिक्खु, सब्ब दुक्खा पमुच्चति ॥

अर्थात् मिखायात वशे तयेगु भिं, न्हेपंयात वशे तयेगु
 भिं, न्हाय्यात वशे तयेगु भिं, म्हुतुयात वशे तयेगु भिं, शरीर-
 यात वशे तयेगु भिं, वाणीयात वशे तयेगु भिं, मनयात वशे

तयेगु भिं, फुक्क इन्द्रिययात वशे तःह्य भिक्षु सकल दुःखं मुक्त जुइ ।

थुकथं मदुगु मदयेका तयेत संयम प्रयत्न माःसा दये धुंकूगु मदयेकेत प्रहाण-प्रयत्न माः । मने गुगु काम भोगया इच्छा जुल, क्रोध उत्पन्न जुल, हिंसक विचार उत्पन्न जुल वथें हे मेमेगु अकुशल पापमय विचार उत्पन्न जुल वा जुइ धुंकल धाःसा उकीयात थाय् मवीगु, तोता छ्वयेगु, स्यंका छ्वयेगु, फुका छ्वयेगु गुगु प्रयत्न याइ उकीयात हे प्रहाण-प्रयत्न धाइ । थुकीया नितिं गुगु ज्या-खँ तृष्णा, द्वेष व मोहं जा.गु विचार वयेवं उकीया थासे तुरन्त शुभ विचार हयेगु, अशुभ विचारया दोष खंकेगु, व वितर्के मन मवीगु, व वितर्केया संस्कार स्वरूप सृष्टि जूगु खंकेगु वा वाकूछिना सह यायेगु यायेमाः । थःके मदुगु कुशलमय वा कल्याणमय विचार प्राप्तिया नितिं गुगु प्रयत्न याइ उकीयात भावना-प्रयत्न धाइ, अले गुगु दये धुंकल व संरक्षणया नितिं निरन्तर जुयावं च्वनीगु प्रयत्नयात अनुरक्षण प्रयत्न धाइ । बुद्धं मेथाय् आज्ञा जुया विज्यागु दु—

सब्ब पापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।

सच्चित्तं परियो दपनं, एतं बुद्धानुसासनं ॥

अर्थात् फुक्क पाप मयायेगु, कुशल धाक्क यायेगु, थःगु चित्त वशे तयेगु ध्व हे बुद्धया अनुशासन खः ।

वस्तुतः सम्यग्-व्यायाम बुद्धया अनुशासन पालन यायेगु पद्धति स्यनीगु विधि-शास्त्रथें जुल, छायाधाःसा थुकिं नं ला पाप कर्म मनुयात लिचिकेगु व निर्लिप्त यायेगु अले कुशल कर्म न्ह्यचीकेगु व उकी हे लीन याना तयेगु हे ला याइ !

—भिक्षु बुद्धघोष

सम्यक्-स्मृति

मी भगवान बुद्ध बोधिवृक्षया क्वे च्वना भयंकर भयं-
करपिं दमन यानां याये थाकुपिं मारगणतयेत दमन याना
बोधिज्ञान प्राप्ति लिपो न्हापा लोक धर्मप्रचारार्थ सारनाथ
मृगदावने विज्यात । अन थःके न्हापा छुं आशा याना परि-
चर्याय् च्वने धंकूपिं पञ्चवर्गीय ब्राह्मणत च्वना च्वंगु खः ।
वसपोलं इमित सम्बोधन याना धया विज्यात, 'भिक्षुपिं,
प्रव्रजितपिं छिमिसं निगू अन्त धर्मयात तोता छ्व । छगू शारि-
रीक पीडा बीगु, मेगु भोग विलासे लिप्त जुइगु । छाय्धाःसा
थुकिं गबलें हे वास्तविक शान्ति प्राप्त याये फइ मखु । थ्व निगू
अन्त तोता मेगु व लंपु लिना वनेगु या, गुगु लंपुइ वने बले
चित्त परिशुद्ध जुया वास्तविक सत्य लुइका शान्तित्व प्राप्त
जुइगु खः । व खः, मध्यम मार्ग, दथुयागु लंपु ।' मध्यम मार्गया
अङ्ग च्यागूहु, किं थ्वयात आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग धका नं
धाइ । थ्व मार्गे न्हेगूगु अंग खः, सम्यक्-स्मृति ।

सम्यक्-स्मृति धयागु छु ? सम्यक्-स्मृति धयागु बांलाक
होश दयेका प्रत्येक कार्य क्षेत्रे जागृत जुया च्वने फइगु खः ।
त्वःमं धयागु मदयेका लुमंका तये फइगु हे थन स्मृतिया गुण
खः । गधले थ्व गुण भीसं तंकी, अबले मनूत स्वभावत कार्य
क्षेत्रे ल्यूने लाइ । न्हाबलें उन्नत स्तरं कुतुं वइ च्वनी । भौतिक
वा आध्यात्मिक न्हागु कार्य क्षेत्रे पलाः तःसां तुगः बःलाह्व

मनू हे च्वे न्होने लाना च्वनी । व थःगु कार्य-सफलतायां परोक्षां स्वभावतः याउंक हे उत्तीर्ण जुइ । स्मृति-साधकया फ्लेश क्रमशः दूर्बल जुयावं वना च्वनी । स्मृति हीनह्व मनू न्ह्याबलें ल्याखे जाइ मखु । वं दकसिबे न्हापां ला थःगु इरिया पथे हे द्वंका च्वनी । छें दुहां पिहां जूसां लुखाय्, स्वहाने व गनं ध्वा-धी हाका दुःख सिया च्वनेगु ज्या स्मृति-ज्ञान मंदुपिं मनूतयेगु हे जुइ । इमि अन तयागु वस्तु अन लवःमंका थःगु मन न्ह्याबलें विक्षिप्त जुइका च्वने माली । थः खना थः हे ही मही चाइ, तं वइ । थुकीया त्रिपरित स्मृति-ज्ञान क्वातुया-वं लिसे पुलंगु युग युगयागु खंनं लुमना वइ । धात्थें धाःसा स्मृति बलं हे धर्मावलम्बी आध्यात्मिक साधकपिसं परचित्त ज्ञान सीका पूर्वानुस्मृति न्होने हल । भूत भविष्यया खं बांलाक सीका थुइका कथा च्वन । स्मृतिवान व्यक्ति न्ह्याबलें सुदित मुदित जुइ, स्मृतिहीन व्यक्ति दुखित । उकिं धया तःगु दु—

स्मृति दुगु चित्त हे सुखदाता सुमित्र,
स्मृति मदुगु चित्त हे दुःख दाता कुमित्र ।

स्मृतिया उत्पत्ति किन्हेता कारणं जुइ धया तःसां थन निता कारण विशेष मुख्य कारण जुइ । दुने व पिने अर्थात् स्वयं थःगु विचार बःलाकेगु व मेपिके न्यना अध्ययन याना वा पराश्रमी जुया बःलाकेगु थ्व हे निताकारण खः ।

भगवान बुद्ध गुगु धर्म देशना याना विज्यात व व्याक्कं मौखिक खः, लिखित वा च्वया तःगु मखु । अबले थौंथें न त च्वया छुं प्रचार व प्रसार यायेगु प्रथा दु, न त साधन हे । तर अयूनं अबले स्मृतिया भरे प्रचार जूगु तत्वं न्ह्याबलेंयात चुनौति बी फु । धात्थें धाःसा स्मृतिहीन जीवन कर्म पराश्रयी जुया कणकमय जीवन जत वनी । स्मृति मंदुगु चित्त च्वने हे

दुःखं मुक्त जुइ फइ मखु । वस्तुतः स्मृति धर्माचरणे शान्तिया हेतु खः । बुद्धया आज्ञानुसार स्मृतिया साधना छगू धार्मिक योग वा भावना नं खः । गुलि गुलि थव भावना बःलाका यंकल, उलि उलि स्मृति भ्रमं बःलाना बःलाके फुगु जुया वनी । बुद्धया जीवन काले व लिपा तकं भौंसं आपालं भिक्षुपिं थव योगाभ्यासे वना च्वंगु खना ।

स्मृतिया नीलः यच्चुक पवित्र जुइक आःपा दयेक तयेत थःगु हृदय-कलश बांलाक सिलेमाः । नुगः सिलेया निंति शील नियमयात बांलाक पालन यायेमाः । चारित्र शुद्धि विना स्मरण शक्ति बःलाइगु सम्भव हे मदु । छायाःसा चरित्रया पवित्र शक्ति हे मनू समाधिस्थ जुइ फइ । अले समाधी च्वना पूर्वानुस्मृति प्राप्त जुइगु अभिज्ञा ज्ञान प्राप्त याइ । क्रमशः स्मृति क्वातुका तृष्णाया मूल कारण ह्यसीका आश्रव क्षय याना दुःखं मुक्त जुइगु शान्ति दइ । थव अर्थे स्मृति निर्वाण प्राप्ति या साधन नं खः । उकिं थव स्मृति दयेकेगु साधना व्यावहारिक जीवनयात गुलि उपयोगिक जक मखु आवश्यक नं खः, व सिबे थवः मोक्ष साधकपित अत्यावश्यक खः । बुद्धं धया विज्यागु दु, 'भिक्षुपिं, छगू जक मार्ग, छपु जक लँपु दु, गुगु लँपु वना सत्वपिनि चित्त शुद्ध जुया शोक संताप हरण जुइ, व खः स्मृति-प्रस्थान ।' स्मृति-प्रस्थान ४ ता दु, गुकीया संक्षिप्त वर्णन विस्तृत ज्ञानया निंति सुत्रपिटक अन्तरगत प्रथम पिटक दीघ निकायया 'महासति-पट्टान सुत्त' स्वयेगु आग्रह सहित थन उ लेख याये ।

स्मृति-प्रस्थान (सति पट्टान) प्यंगू खः, (१) कायानुपश्यना (कायानुपस्सना), (२) वेदनानुपश्यना (वेदनानुपस्सना), (३) चित्तानुपश्यना (चित्तानुपस्सना), (४) धर्मानु-

पश्यना (धम्मानुपस्सना) ।

काथानुपश्यना शरीर सम्बन्धी होश ज्ञान दयेकेगुली
अभ्यास (भावना) यायेगु खः । अले ध्व अभ्यास खुता दु—

- (१) आनापाना स्मृति,
- (२) इरियापथ स्मृति,
- (३) सम्प्रजन्य,
- (४) प्रतिकूल मनसिकार,
- (५) धातुमनसिकार
- (६) सिबथिक पर्व ।

आनापाना स्मृति एकाग्र यायेगु निरिति न्हापां थःगु
आश्वास प्रश्वास शान्त व शूक्ष्म यायेगु आवश्यक खः ।
योगाभ्यासया निरिति ध्व छगू तःधंगु मूलगु तर अःपुगु साधन
खः । छायाधाःसा गबले तक आश्वास प्रश्वास चञ्चल जुया
चवनी उथाय तक सुनानं ध्व चञ्चल मनयात वशे तये फइ मखु ।
श्वास प्रश्वासे चञ्चलता मदयेका वा एकाग्रता दयेका तिनि
चित्त शान्त जुइ, हानं चित्त शान्त जुइव श्वास प्रश्वासे
आरम्भणे स्थिरता वइ । ध्व पारस्परिक रूपं छगुलि मेगुली
आश्रय कया च्वंगु दु । गुलि गुलि चित्त एकाग्र जुया वनो उली
उलि अले काय हलुका जुया वःगु अनुभव जुइ ।

आश्वास प्रश्वास शान्त यायेगु गुगु अभ्यासया लुं
क्यना तल व तःसकं सुगम तथा सरल मार्ग खः । गुगु दुकायेगु
पिकायेगु सासः खः, थुकी सुनानं सुयातं ग्वाहाली बिया चने
माःगु वा दयेका च्वने माःगु मदु । ध्व जीवित प्राणिया निरिति
स्वभावतः हे जुया चवनीगु खः । उकिं स्मृति साधकं दकसिबे
न्हापां अनेक प्रपञ्चं अलग जुया तःती क्यनीगु बन्धन कःफुना

च्वनेगु अले व हे श्वास प्रश्वासे स्मृति तथा च्वनेगु । हानं साधक
 निस्वार्थी व स्वतन्त्रह जुइमाः । अल्पेच्छु, संतोषी, निरालसी
 तथा उद्योगी जुइमाः । अले हे जकं चञ्चल स्वभाव तना आशन
 क्वातुकेत अःपुइ । गुगु निता गुण नं साधकयाके दयेमाःगु खः ।
 चित्तं धाःथे मयाकेगु निंति अले चित्तयात प्रतिज्ञा वा अधि-
 स्थान रूपी थामे त्तु चिना तयेगु स्वयेमाः । थुकीया निंति
 कल्याण मित्रया आश्रय कायेगु युक्ति संगत जू नापं हे
 जंगले वा सिमा क्वे अथवा गनं शून्यगु थाय्या आश्रय कायेगु
 आवश्यक जू । थन मुलपति थ्याना शरीर तप्यंक तथा स्मृतियात
 न्होने हया भगवान बुद्धया आज्ञानुसार भावनाया गुण
 लुमंका स्मृति साधने च्वनेमाः ।

थथे याना च्वने धुंका तहाःकगु सासः दुहाँ वःसा ताहा-
 कःगु सासः दुहाँ वल धका सोका च्वनेगु, ताहाकःगु सासः
 पिहाँ वःसा ताहाकःगु सासः पिहाँ वल धका स्मृति तयेगु, हानं
 चीहाकःगु सासः दुहाँ वःसा चीहाकःगु सासः दुहाँ वल धका मती
 तयेगु, चीहाकःगु सासः पिहाँ वःसा चीहाकःगु सासः पिहाँ वल
 धका मती तयेगु । थ्व सासः दुहाँ पिहाँ जुइबले गन गन हाना
 गन गन जुना वनीगु खः चायेका थुइका स्मृति तयेगु । थथे
 स्मृति तयेगु अभ्यास यायेबले मीसं तुरन्त थःगु मनयात मनया
 विचरण भूमियात खनी । छाःधाःसा थथे अभ्यास यायेबले थ्व
 चञ्चल मन गुगु थःह्वं श्वास प्रश्वासे ज्या याना च्वनागु खः,
 उगु ज्या तोता अन्यान्य विषय पाखे मुत्त मुत्त बिस्युं वनी ।
 अबले व मनयात फयां फक्व स्मृति ज्ञानया खिपतं चिना साला
 हया थःह्वं अभ्यास याना च्वनागु आश्वास प्रश्वासया थामे
 ची हयेगु । यदि थ्व प्रयत्ने बारंबार असफल जुया वन धाःसा
 व मन वं वं थाय् च्वं च्व थाय् तक होश ज्ञान दयेका च्वनेगु ।

ध्व पद्धति स्मृति दयेकु दयेकु यंका आश्वास प्रश्वासे स्मृति वःलाना वः लिसे वया गति न्याक्क हे शूक्ष्म जूसां थःके होश तथा च्वनेगु क्षमता दइ । आश्वास प्रश्वास शूक्ष्म जुया वं लिसे विषय पाखें मन फःहिला विषय वासना पाखे दुःख क्रमशः खनावइ । अले ध्व वासनाय् दुःख खं लिसे आश्वास प्रश्वासया चाल चलने हे मनं सुख अनुभव याना च्वनी । मनं गुलि गुलि आनापानाय सुख व आनन्द अनुभव याइ, उलि उलि व मनमेथाय् वनेगु स्वइ मखु । उकिं बुद्धं धया नं बिज्यागु दु, 'भिक्षुपिं, आनापाना स्मृति-समाधियात भावना याना भावना वृद्धि यात धाःसा मने उत्पन्न जुया वइगु नाना प्रकारया मभिगु अकुशलगु संकल्प विकल्प तना फुना शान्ति प्राप्त जुइ ।'

इरियापथ : थःगु चालचलने वा गमनागमने होश तयेगु-यात इरियापथ धाइ । स्मृति-प्रस्थानया साधकं वना च्वनासा वना च्वना धका, च्वना च्वंसा च्वना च्वना धका, दना च्वना-सा दना च्वना धका, दना च्वंसा दना च्वना धका स्मृति तथा च्वनेमाः । थुगु प्रकारं स्मृति तथा च्वन धाःसा अभ्यास यायां वना थःगु चित्तयात थःह्वं गन माल अन तयेफुह्व जुइ ।

सम्प्रजन्यः वयेगु-वनेगु, लहाः तुति-चकंकेगु केकंकेगु चीवर पात्र धारण यायेगु संक्षिप्त शब्दे धाःसा नयेगु, त्वनेगु, दनेगु, दनेगु, च्वनेगु, खं लहायेगु, मल-सूत्र त्याग यायेगु तक्के नं होश तथा गुगु अवस्थाय् थः लाना च्वन, व अवस्थाय् स्मृति तयेगु अर्थात् प्रत्येक थःगु ज्या-खं होश तयेगुयात संप्रजन्य स्मृति-प्रस्थान भावनाया अभ्यास धका धाइ । ध्व अभ्यास ल्ह्व स्मृति-प्रस्थान भावनाया साधकया निंति अत्यावश्यक खः ।

प्रतिकूल मनसिकारः शारीरिक बाह्य सौन्दर्ये आकर्षित

जुड़गुलि बचे जुड़त शारीरिक अशुचि, दुर्गन्ध नापं अनित्य खंकेगुयात प्रतिकूल मनसिकार धका धाइ । शरीर बांलागु व यइपुगु वस्तु मखु । थुकी स्वीनिता प्रकारया असुचि (फोहरं) जाया च्वंगु दु । सँ, चिमिसँ, लुसि, वा, छँयगु, ला, नसा, क्वे, स्यः, जल स्यँ, नुगःचु, स्यँ, अँपि, पिली, स्वँ, आतापुति, चापुगु आतापुति, धाः, मल, पित्त, खै, घाःया न्हि, हि, चःति, चिकं कना वःगु तरल वस्तु, ख्वबि, दाः, ई, न्हासं वइगु न्हि, लाः, च्व स्वीनिता विकारयात च्वं निसँ क्वे व्यंक क्वं निसँ च्वे ध्यंक विचाः याना होश दपेका भावना यायेव स्मृति विषय भोगे दुनी मखु । न्हावलं भीगु न्होने विमुक्तिया जः वया च्वनी । शरीर क्वँयात नसां चिना ला-हिं भरे याना छँयगुलिं भुना तःगु खनी । आतापुति, स्यँ स्वँ नापं मल मूत्र गुलि घृणायुक्त वस्तु खः, मिखाथा पिचः, न्हासे न्हि, म्हुतुइ छः उलि हे भीत मयः । शरीरया नव द्वार हे अशुचि दुर्गन्ध पिहां वइ थाय् खः, उकिं थुकि नं मोहित जुइपिं मूर्ख-जनपिं जक जुइ । धात्थें धाःसा शरीर विष-वृक्ष खः, रोगया छें खः, दुःखया थल खः । शरीरया छुं अजागु भाग महु गुगु अलग याना तयेव भीत घृणा व भय मबी, कथि ज्वना को खिचा ध्वँ ख्यायेत पाः च्वं वने स्वाःली । उकिं पण्डित चक्षुभूतपिसं ध्व शरीरयात अशुचिया छगू रास खः धका थुइका काइ ।

धातु मनसिकार : शरीर स्थित प्यंगू महाभूतया यथार्थ दर्शनयात धातु मनसिकार धाइ । बौद्ध वाङ्मय कथं महाभूत न्यागू महु—प्यंगू जक दु । उपिं खः— पृथिवी, आपो, तेजो, वायू । अले गथे चतुरह्व गोघातकं सा स्याना प्यकालँया दंथुइ च्वना ला व्वति व्वति भाग तया मिया च्वनीगु खः, अथे हे यागीं ध्व प्यंगू धातुयात छुटे छुटे याना खंका थुइका

चवने फयेके माः ।

पृथिवी धातु नीता दु— सँ, चिमिसँ, लुसि, वा, छ्यंगु, ला, नसा, क्वेँ, स्यः, जलस्यै, नुगःचु, स्यै, स्वँ, अँपि, पिलि, आतापुति, चीपुगु आतापुति, प्वाः, मल, न्हपु । ध्व शरीरे गन तक कर्कशगु छागु वस्तुत दु, व फुक्कं पृथिवी धातु जुइ । जल धातु भिनिता दु—पित्त, खै, न्हि, घाःन्हि, हि, चःति, लाय्चिकं कना वइगु, ख्ववि, दाः, ई, लाः । तेजो धातु प्यता दु—जीर्ण जुइगु, संतप्त, परिदाह, परिपाचक जुइगु तत्व । वथेँ हे आश्वास, उद्गमन वायू, अधोगमन वायू, कुक्षिस्थित वायू, अंगमनानुशय वायू, कोष्ठस्थित वायू नापं खुता प्रकारया वायू शरीरे दु । वस्तुतः ध्व पृथिवी धातु, आपो धातु, तेजो धातु, वायू धातु प्यंगुलिं न जि खः, न जिगु खः, न जिगु आत्मा खः धका थुइका यंकू लिसे थुकीया मोहाकर्षणं थः विमुक्त जुया सत्य पाखे लिक्क लिक्क लाः बनी ।

सिबथिक पर्व— मृत्युं लिपाया शरीरया विकारया स्मृति तयेगु हे सिबथिक पर्वया तात्पर्य खः । स्मृति भावनाया साधकं सिना छन्हु दुह्य, निन्हु दुह्य, स्वन्हु दुह्य, माँबुया च्वंह्य, फुले जुया च्वंह्य, ध्वग्गिना च्वंह्य, श्मशाने वाँडवया तःह्य मृत शरीरयात स्वया खंका जि नं छन्हु थथे हे जुइ तिनि धका मती तया च्वनी । हानं कोखं, इमां, खिचां, ध्वँनं आदि जीव जन्तुतयेसं नया च्वंगु शरीर खंका वं मती तइ, जित नं छन्हु थथे हे नइ तिनि । वथेँ हे नसां चिना ला—हि जक किना च्वंगु कंकाल शरीर, गनं गनं ला—हि नसाय् भ्याकं किना च्वंगु, गनं गनं नसा जक चिना तःगु, गनं गनं ला—हि नसा लुं मदया क्वेँ जक थुखे उखे वाँडवया तःगु, गनं ल्हाःयागु क्वे, गनं तुतियागु क्वेँ,

गनं जंधूयागु क्वेँ, गनं खंपायागु क्वेँ, गनं छातियागु क्वेँ, गनं कपाःयागु क्वेँ, गनं शरीरया हु भाग छु भागयागु क्वेँ न्ह्योने लाथे श्मशाने वांछ्वया तःगु खंका वं मती तइ, ध्व जिगु शरीर नं थथे हे जुइ तिनि । थुगु ज्ञानया स्मृति न्ह्योने तथा भावना याना च्वंहा योगी याकनं हे विषय वासनां विरक्त जुया अहंभाव मदुह्व मानभाव मदुह्व जुइ ।

वेदानुपश्यना— वेदना सम्बन्धी होश दयेका च्वनेगु खः । सुख जुइबले सुख जुल धका सुखानुभव याना च्वनेगु, दुःख जुइबले दुःख जुल धका दुःखानुभव याना च्वनेगु, न दुःख न सुख जुइबले उपेक्षानुभव याना च्वनेगु ध्व वेदानुपश्यनाया पद्धति खः ।

चित्तानुपश्यना— चित्त पाखे स्मृति तथा च्वनेगु खः । सराग चित्त-वित्तराग चित्त, सट्टेष चित्त-वितट्टेष चित्त, समोह चित्त-वितमोह चित्त, संक्षिप्त (स्थिर) चित्त-विक्षिप्त (चञ्चल) चित्त, महगत चित्त-अमहगत चित्त, सउत्तर चित्त-अनुत्तर चित्त, समाहित चित्त-असमाहित चित्त, विमुक्ति चित्त-निर्विमुक्ति चित्त मध्ये गबले गबले छु छु चित्त जुल अबले अबले व व चित्त जुल धका स्मृति तयेगु ध्वया पद्धति खः । थुकथं दुने पिने चित्ते चित्तानुपश्यना याना उत्पत्ति व विनाश धर्मयात खंका थुइका लोके जि जिगु धका ज्वना कायेगु छुं हे दुगु मखु धका भावना याःह्वं तृष्णां विमुक्त जुया विहार याये फइ ।

धर्मानुपश्यना : न्यागु निवरण, न्यागु उपादान, स्कन्ध, खुगू आयतन, न्हेगू बोध्यङ्ग, प्यंगू आर्यसत्यया चिन्तन व मनने स्मृति तयेगुयात धाइ ।

न्यागू निवरण मध्ये थःके कामछन्द दुसा दु धका मदुसा मदु धका सीका च्वनेगु, अनुत्पन्न कामछन्द गुकथं उत्पन्न जुइगु

तथा उत्पन्न कामछन्द गुकथं निरोध जुङ्गु सीका च्वनेगु, नाश जुङ्गु धुङ्गु कामछन्दया उत्पत्ति गुकथं जुङ्गु सीका च्वनेगु हे छगू निवरणे धर्मानुपश्यना भावना यायेगु खः । मेगु प्यंगू निवरण खः, व्यापाद (इष्या), स्थानमृद्ध (आलस), औद्धत्य, - कौकृत्य (पश्चाताप), विचिकित्सा (शंका) । ध्व प्यंगूया नं अथे हे अस्तित्व दु मद्दु अले दुगुया विनाश गुकथं जुङ्गु, मद्दु-गुया गुकथं उत्पत्ति जुङ्गु तथा विनाशित अवस्थाय् ध्यंगुया हानं गथे उत्थान जुङ्गु धर्मानुपश्यना भावनाया साधकं विचाः याइ ।

न्यागू उपादान स्कन्ध मध्ये ध्व रूपस्कन्ध खः धका सीकेगु, ध्व रूपया उत्पत्ति खः अले ध्व रूपया विनाश खः धका सीकेगु छगू उपादान स्कन्धे धर्मानुपश्यना भावना यायेगु खः । वथे हे वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञानया विषये नं दुगु अस्तित्वयात खकेगु तथा उत्पत्ति व विनाशया अवस्थाय् स्मृति तयेगु धर्मानुपश्यना भावनाया साधकं याइ ।

धर्मानुपश्यना भावनाया साधकं अले खुगू आयतन धम ध्यान तइ । वं ध्व चक्षु खः, ध्व चक्षु विज्ञेय रूप खः, ध्व चक्षु व रूपया संयोग उत्पन्न जूगु बन्धन खः धका सीका च्वनी । हानं अनुत्पन्न संयोजनया उत्पत्ति गुकथं जुङ्गु, उत्पन्न संयोजनया विनाश गुकथं जुङ्गु, हानं विनाशित संयोजनया गुकथं उत्पन्न मजुङ्गु सीका च्वनेगुली स्मृति तइ । थथे हे ध्व श्रोत खः, ध्व श्रोत विज्ञेय शब्द खः, श्रोत व शब्दया संयोगं उत्पन्न जूगु बन्धन खः, ध्व घ्राण खः, ध्व घ्राण विज्ञेय गन्ध खः, घ्राण व गन्धया संयोगं उत्पन्न जूगु बन्धन खः, ध्व जिह्वा खः, ध्व जिह्वा विज्ञेय रस खः, जिह्वा व रसया संयोगं उत्पन्न जूगु बन्धन खः, ध्व काय खः, ध्व काय विज्ञेय स्पर्श खः, काय व स्पर्शया संयोगं उत्पन्न जूगु बन्धन खः, ध्व मन खः, ध्व मन विज्ञेय

धर्म खः, मन व धर्म संयोगं उत्पन्न जूगु बन्धन खः धका गन धर्मानुपश्यना भावनाया साधकं विचाः याइ अन हे च्वेथें तुं थ्व संयोजनाया उत्पत्ति गुकथं जुइ, उत्पन्न संयोजनया विनाश गुकथं जुइ, तथा विनशित संयोजन गुकथं उत्पन्न मजुइगु सीका च्वनेगुली स्मृति तइ ।

आयतनं लिपा न्हेगू बोध्यङ्गया खँ वइ । न्हेगू, बोध्यङ्ग स्मृति दुगु बखते दु धका मदइबले मदु धका सीका च्वनेगु अले अनुत्पन्न स्मृति गुकथं उत्पन्न जुइगु, उत्पन्न जूगु गथे याःसा पूर्ण जुइगु धका सीकेगु न्हापांगु बोध्यङ्ग अन्तरगत धर्मानुपश्यना भावना खः । वथें हे धर्म विचय (धर्म अन्वेषण), वीर्य, प्रीति, प्रश्रद्धि, समाधि व उपेक्षा नं दुबले दु, मदु बले मदु, मदुगु दइगु गथे, दया वःगु पूरा यायेगु गथे सीकेगु याना तृष्णां अलग जुया लोके छं हे जि जिगु धका ग्रहण मयासे विहार यायेगु धर्मानुपश्यना भावनाया साधकया ज्या खः ।

धर्मानुपश्यनाया अन्तरगत दकसिबे ष्वे प्यंगू आर्यस-
त्यया खँ वइ । वं थ्व दुःख धका दुःखयात यथार्थथें खंकी, थ्व
दुःख समुदय खः धका दुःख समुदय दुःखया हेतु यथार्थथें सीका
च्वनी, थ्व दुःख निरोध खः धका दुःख निरोधयात यथार्थ
सीका च्वनी, थ्व दुःख निरोध पाखे यंकीगु मार्ग खः धका
दुःख निरोध मार्ययात यथार्थ सीका च्वनी । थुगु प्रकारं दुने-
यागु धर्मे धर्मानुपश्यी जुया विहार याइ, पिनेयागु धर्मे धर्मा-
नुपश्यी जुया विहार याइ । यथें हे दुने पिनेयागु धर्मे धर्मानुपश्यी
जुया विहार याइ । हानं थुपिं धर्मया उत्पत्ति सीका विहार
याइ, विनाशयात सीका विहार याइ । वथें हे उत्पत्ति व विना-
शयात सीका विहार याइ । थ्व धर्म खः धका सीकेगुली स्मृति
ज्ञान वृद्धि यायेगुली तत्पर जुया च्वनी । आश्रव-विमुक्त जुया

विहार याइ । लोके छुं वस्तुं हे जि जिगु खः धका प्रहण याइ मखु

भगवान बुद्धं थ्व स्मृति-प्रस्थाने गुलि प्रत्यक्ष फलया वर्षन याना तथा विज्यागु दु थुकिं सी दु— । वसपोलं आज्ञा जुया विज्यात, 'भिक्षुपि, गुह्यसिनं थ्व प्यता प्रकारयागु स्मृति-प्रस्थानयात न्हेदँ तक भावना याइ वं निता फले छता फल प्राप्त याना काइ । व निता फल खः, अर्हत्त्व व अनागामीत्व । भिक्षुपि, न्हेदँया खँ छखे ति, खुदँ, न्यादँ, प्यदँ, स्वदँ, निदँ, दच्छि, खुला, स्वला, लच्छि, बाःछि अथवा छगू हप्ता जक थ्व भावना यात धाःसां निताय् छता फल लाभ याइ, अर्हत्त्व वा अनागामीत्व ।'

वस्तुतः आः हानं जि सम्यक्-स्मृतिया विवेचन व महत्ताया शब्द रचना यायेगु आवश्यकता मखं । बुद्धया उक्त आज्ञानुकथं बरु भीसं विस्तार विस्तारं पलाः छिना स्वयेगु हे अर्हत्त्व वा अनागामीत्व पद प्राप्तिया निति बुलुं बुलुं न्हां वनेगु खः ।

—भिक्षु विवेकानन्द

सम्यक्-समाधि

सम्यक्-समाधि, कुशल-चित्तया एकाग्रतायात् धाइ । मेगु वचनं धाये माल धाःसा म्वाः मदुगु पाखे कल्पना मळ्वःसे सार्थक पाखे छगू निमित्ते जक चित्त एकाग्र यायेगुयात नं सम्मा समाधि वा सम्यक्-समाधि धाइ । ध्व आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया च्यागूगु मार्ग खः । बौद्ध-धर्मया मूलगु सार ला प्यंगू आर्यसत्य खः, दुःख, दुःखया हेतु, दुःख मदयेकेगु उपाय, दुःख मदयेकेगु मार्ग । दुःख मदयेकेगु मार्ग खः, आर्य-अष्टाङ्गिक मार्ग ।

सम्यग्-दृष्टि अर्थात् ल्वःगु ठीकगु विश्वास, सम्यक्-संकल्प अर्थात् धात्थेगु सार्थकगु संकल्प, सम्यग्-वचन अर्थात् सत्य, सार्थक, मृदु हितकरगु खँ ल्हायेगु, सम्यक्-कर्मान्त अर्थात् धात्थेगु कर्म वा ज्या, सम्यग्-आजीव अर्थात् सम्यक्-जीवन, सम्यग्-व्यायाम अर्थात् ठीक बौर्य वा इत्साह, सम्यक्-स्मृति अर्थात् ठीक कथं स्मृति वा होश तथा चनेगु; सम्यक्-समाधि अर्थात् बांलाक भिगु निमित्ते चित्त एकाग्रता याना तयेगु ध्व हे च्यागू आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग खः ।

मनूतयेगु मने नाना प्रकारया कल्पना बाः वया च्वनी । राग, द्वेष व मोह वा थुकिया विपरित सद्गुण बाः वइगु धः जुया च्वनी । मनूतयेगु चित्त पञ्चकाम वस्तु अर्थात् रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श पाखे व्वां वना च्वनी । वयाग शरीर

छथाय जुड, मन छथाय जुड । शरीरं छगू याना च्वनी, मन मेगु याना च्वनीः। ज्या यायेगु मती तइ याये त्येका फःहीकी । थ्व हे चित्तया अस्थिरपनया निति उदाहरण खः । काम छन्द अर्थात् भोग सम्बन्धी आशा, व्यापाद अर्थात् द्वेष व क्रोध, थीनमिद्ध अर्थात् आलस्य, उद्धच्च कुक्कुच्च अर्थात् चित्त व शरीरया चंचलता, विचिकिच्छा अर्थात् शंका, थ्व न्यागू अधोपतन पाखे मन मछवसे प्रथम, दुतिय, तृतीय, चतुर्थ, ध्याने मन तयेगुयात हे सम्यक्-समाधि धाइ ।

प्रथम ध्यान छुकियात धाइ ? “भानं हि वितर्कको विचारो पीति सुखं चित्तस्सेकग्गता” धका अभिधर्मया विभंगे स्पष्टि-करण बिया तःगु दु । निमित्ते चित्त एकाग्र याना, विरोधि क्लेश मदयेका छ्वयेगु ध्यानया छगू कृत्य खः । वितर्क, विचार, प्रीति, सुख एकाग्रता थ्व न्यागू अंगयात प्रथम ध्यान धाइ । वितर्क निमित्त काः वनी, विचारं निमित्ते चित्त संचार याइ, प्रीतिं निमित्ते चित्त ह्विता च्वनी, सुखं चित्तालम्बने रस अनुभव याइ, अले एकाग्रतां चित्त नाना प्रकारया आलम्बने मछ्वःसे छगू निमित्ते जक स्थिर जुया च्वनी ।

विरोधी क्लेश मदयेका छ्वयेगु समाधिया छगू ज्या खः । वितर्क आलस्य मदयेका छ्वइ । विचारे शंका न्हंका छ्वइ, प्रीतिं क्रोध व द्वेष फुका छ्वइ । सुखं शारीरिक मानसिक चंचलता चुइका छ्वइ अले एकाग्रतां भोग सम्बन्धी आशा म्हुना छ्वइ ।

प्रथम ध्यान लाभी योगीं उकिं थःके दुगु वितर्कयात हीन समभे जुया व मदयेकेया लागी भावनाया उन्नति यायां वितर्क रहितगु विचार, प्रीति, सुख, एकाग्रताया प्यंगू अंग युक्तगु दुतिय ध्यान कुशल चित्त लाभ याइ । दुतिय ध्यान लाभी

विचार हीन भाःपाः भावनाया उन्नति याना वितर्क व विचार रहित प्रीति, सुख एकाग्रता स्वंगु अंग युक्तगु तृतीय ध्यान लाभ याइ । वथे हे सुख एकाग्रता निगू अंग युक्तगु चतुर्थ ध्यान व उपेक्षा एकाग्रता निगू युक्तगु पञ्चम ध्यान योगीपिसं थः थःगु प्रयत्नं लाभ याइ । थुक्रियात रूपावचर ध्यान धका नं धया तःगु दु । थ्व ध्यानया क्रमे बुद्धं चतुष्कनय, पञ्चकनय धका निगू प्रकारं देशना याना बिज्यागु दु । चतुष्कनय धयागु प्रज्ञा बुद्धि दुपिन्त, पञ्चकनय धयागु अल्प-प्रज्ञा बुद्धिपिन्त ध्यान यायेगु प्रयत्न-शैली खः ।

छिकपिसं स्यू, चित्त परमाणु बल वेग स्वयानं शीघ्रगामी सूक्ष्म खः । थ्व हे अस्थिर मन छगू निमित्ते जक तयेगुयात हे सम्यक्-समाधि धाइ । उकिं चित्त एकाग्रता निर्ति मनुत जंगले हे च्वं वनेमाः धया तःगु मदु । चित्तया एकाग्रता प्राप्त यायेत नाना प्रकारया उपासना वं याइ । आहार मनसे शरीर-यात दुःख कष्ट बी । शरीरयात दण्ड कष्ट बिया मन वशीकरणया प्रयत्न याइ । गौतम बुद्धं चित्त एकाग्रताया लागी थ्व पद्धति स्वीकार याना बिमज्याः, अझ व्यर्थ धका तर्क स्वयं अनुभव याना धया बिज्यागु दु ।

समाधि तःगुमछि प्रकारयागु दु । उकी लौकिक व लोकोत्तर प्रधान खः । लौकिक समाधि याइपिसं दके न्हापां शील अर्थात् सदाचार पाखे विशेष ध्यान तयेमाः । आचरणया पवित्रताय् चित्तया एकाग्रता व आनन्द दु । बुद्ध-धर्म मुख्य मुख्यगु स्वंगु दु, शीलया स्थान थ्व गुणांमे प्रथम खः । समाधिया विषये छिकपिसं ब्वना दी हे धुंकल, ल्यंगु मेगु गुणाङ्ग प्रज्ञा खः । बौद्ध वाङ्मयं जक मखु थौंया आधुनिक विचार शैली वा मनोविज्ञानं धाइ प्रज्ञा शस्त्रं हे तिनि पूर्णत क्लेशया

छेदन जुइ । प्रज्ञा शस्त्र ज्वनीपिं जक इपिं जुइ, गुपिं समाधिया ख्यले कवाज ह्मिता च्वने धुंकल । अर्थात् अज्ञानया दुर्ग भेद याना दुने दुहाँ मवंसें अन दुने च्वंगु प्रज्ञाया शस्त्रे अधिकार जमे याये फइ मखु । तर अभ्यन्तरे दुहाँ वनेत धाःसा वाक् परिशुद्ध जुइमाः हानं शुद्ध विचार विना काय वाक्या शुद्धिकरण असंभव खः । लहाः सिलीबले जःगुलिं देपागुली व्वः व्वः स्याइ । देपागुलिं जःगु व्वः व्वः स्याइ । अतः समाधि ज्ञान प्राप्त यायेत शील पालन मयासें मगाः । यदि शीलया पालन विना हे समाधि ज्ञान लाभ जुइगु बुद्धं उपदेश याना तःगु जूसा धर्म शास्त्र फुकं निष्फल हे जुइ धाःसां अपो खं जुइ मखु । महापरिनिर्वाण सूत्रे भगवान बुद्धं आज्ञा जुया विज्यागु दु, 'शीलया परिभावितां प्रज्ञा महत्फल जुइ, अले प्रज्ञाया भावितां क्लेश चित्तं बांलाक विमुक्त प्राप्त जुइ । शील, काय व वाक् संयम यायेत माःसा समाधि चित्त-संयम यायेत माः । अले प्रज्ञा जक चित्त संयम यायेगुली पासा जू वइ ।' आचरणया पवित्रताय् अर्थात् शीलया उपेक्षाय् प्रज्ञा प्रतिफलित जुइ मखु; अथवा बाहिरिक वातावरणया एकान्तता मात्रं चित्ते एकाग्र हया बी मफु । वयागु मने ला कल्पनाया नृत्योत्सव जुया च्वनी, सुख अनुभवं प्रशंसाया गुंगू थंसा दुःख अनुभवं पायःयातथे मनयात हा हा याना च्वनी । अले आश्चर्य चाये म्वाः, समाधिस्थ व्यक्ति आशनं दना विसि वनं । छह्म भिक्षु विहारे भिक्षुपिनि पुचले च्वने मंमदया चित्त एकाग्र यायेत जंगले वनेगु मती तल । बुद्धयाके आज्ञा फवंबले बुद्धं छ जंगले च्वं वनेगु योग्य मज्जुनि, छंके शिक्षा व सत्संगत मगाःनि, शील पवित्र यायेगु स्वः, बुद्धि ज्या कायेगु स्व धका धया विज्यात । तर व भिक्षु माने मजू । स्वको तक लिंगांका नं व भिक्षु जंगले वं हे वन । जंगले एकान्ते

सिमा क्वे फेतुत । भावना यात । नाना प्रकारया वितर्कं नाप वया संघर्षं महासंघर्षं जुल । काम-वितर्कं, व्यापाद-वितर्कं, विहिंसा-वितर्कं नाप जूगु संघर्षे व विजयी जुइ मफुत । भिक्षु बुद्धयाथाय् वया क्षमा फवन । खः, अय् धका एकान्त स्थान निरर्थक धयागु मखु । धापूया तात्पर्य समाधिया निंति शील व बुद्धि नं माः धयागु सम्म खः । पाली साहित्ये समाधिया निंति भिगू तत्वया वर्णन याना तःगु दु, गुकी समाधिया सफलता निर्भरं जुइ—
आवासो च कुलं लाभो, गणो कम्मं च पंचमं ।
अद्धानं चाति आवाधो, गन्थो इद्धिति मे दस ॥

अर्थात् गुगु गृहे वा विहारे च्चं च्वनीबले वस्तु विचाः यायेगु अभावः पूर्ति यायेगु आदि अनेक ज्या दइ, ध्व चित्त एकाग्र जुइगुली विघ्न खः । दाजु-किजा, थःथिति, तथा, सेवा टहल याइपिं नापं च्चं च्वनीबले इमिगु सुखे सुखी दुःखे दुःखी, आनन्दे आनन्द जुइमाः, ध्व थाय् नं चित्त एकाग्र जुइगुली विघ्न खः । व्यक्तिया लाभ सत्कार एकाग्रार्थ बाधा खः । परिवार वा आपाः शिष्य दयेका च्वनेगु नं चित्त एकाग्रताया बाधक खः । विहार वा गृह दयेकीबले ज्यामिया प्रबन्ध, उपकरणया व्यवस्था, कार्य सम्पादन निंति प्रयत्न याये माःगु स्थाने चित्त एकाग्र जुइ मखु । भः व थः ज्ञाति बन्धुया रोग चित्त एकाग्रताया शत्रु खः । थुजागु विघ्न मदया नं शील व प्रज्ञाया सहायता दया नं समाधिया सम्पन्नता निंति चरित्र-ज्ञान व चरित्र नाप समाधि पद्धतिया संतुलनं ज्ञान मदुसा समाधि प्राप्त जुइ मखु । मनूया चरित्र खुगू दु, अले भिन्न भिन्न चरित्रपिनि निंति पीगू प्रकारया कर्मस्थान भावना दु ।

चरित्र खुगू खः, (१) राग चरित्र, (२) द्वेष चरित्र, (३) मोह चरित्र, (४) श्रद्धा चरित्र, (५) बुद्धि चरित्र व (६) वितर्क

चरित्र । चरित्र आचरण व अभ्यासानुसारं जुइ । राग चरित्रया लक्षणम्हं स्वभावं हे पलाः छीबले पालिया दथु बै थी मखुगु जुइ । द्वेष चरित्रम्हं पलाः छीबले पालि च्वकां बै म्हुइथें याना जुइ । याकनं याकनं पलाः छी, याकनं याकनं ल्हनी । मोह चरित्रम्हं लहाः तुति संका चञ्चल छांटं जुइ । अले पीगू कर्मस्थान खः, दस कसिण, दस अशुभ, दस अनुस्मृति, प्यंगू ब्रह्म विहार, प्यंगू आरूप्य, संज्ञा व व्यवस्था !

राग चरित्र दुम्हेसित चित्त एकाग्र यायेत दश अशुभ व कायगतानुस्मृति अर्थात् शरीर संबन्धी विचार याना च्वनेगु थव भिङ्गु निमित्त वया लागि अनुकूल जू । द्वेष चरित्र दुम्हासित प्यंगू ब्रह्म विहार अर्थात् मैत्री, करुणा, मुदिता, उपेक्षा व स्वंगू वर्ण कसिण थव न्हेगू अनुकूल जू । मोह व वितर्क चरित्र दुपिन्त आपाः याना स्मृति अर्थात् आश्वास प्रश्वास यायेगु बखते होश तथा च्वनेगु कर्मस्थान अनुकूल जू । श्रद्धाचरित्र दुम्हासित खुगू स्मृति अर्थात् बुद्धानुस्मृति, धर्मानुस्मृति, संघानुस्मृति, शीलानुस्मृति, त्यागानुस्मृति, वेदनानुस्मृति थव खुगू अनुकूल जू । बुद्धि चरित्र दुम्हासित मरणानुस्मृति व उपसमानुस्मृति, प्यंगू धातुया व्यवस्था व आधार प्रतिकूलताया नं मेगु संज्ञा शेष कसिण, प्यंगू आरूप्य फुक्कं चरित्रयात अनुकूल जूगू थुगु रूपं छगू निमित्ते चित्त एकाग्र याना च्वनेगु यात हे सम्यक्-समाधि धाइ । अले समाधिया अनुभूति गुजागु खः, थव शब्दातीत विषय मखुसां अन्दाजं थय् अय् धका याउँक धाये फुगु विषय नं मखु । समाधि स्वतःया निरिति मानसिक सुख व शान्ति बी अले परया निरिति वयागु पाखें दुःख नं जुइ मखु, थव हे समाधिया सारांश फल खः, लाभ खः । अस्तु !

—भिक्षु कुमार काश्यप

थव सफूया लेखक-वर्गया

प्रकाशित अप्रकाशित सफूत

भिक्षु सुत्रोधानन्द : नामाष्ट शतकम् टेलकथा गाथा, पटाचारा प्रकाशित । बुद्ध-वचन (पद्यमय) प्रकाशन-प्रतीक्षाय् ।

भिक्षु बुद्धघोष : त्रिरत्न गुण (अनु०) ।

भिक्षु प्रज्ञारश्मि : विशाखा चरित्र प्रकाशित । शीलंव जातक, दान शील भावना प्रकाशन-प्रतीक्षाय् ।

भिक्षु अश्वघोष : गौतम बुद्ध प्रकाशित ।

भिक्षु विवेकानन्द : लोकनीति, श्रामणेर विनय, गृह-शिक्षा, लोकनीति (पद्यमय) प्रकाशित । श्यामावती, निर्वाण सूत्र, शाक्यतये उत्पत्ति, कुरु-धर्म जातक प्रकाशन-प्रतीक्षाय् ।

भिक्षु कुमार काश्यप : गौतम बुद्ध प्रकाशित ।

श्रामणेर सुदर्शन : भारते बुद्ध-धर्मया उत्थान व पतन, अमृतमय मौन, बौद्धधर्म हे मानवधर्म, महामङ्गल, महासत्त्व जातक, आयुष्मान आनन्द (धार्मिक-साहित्य), अम्बपाली, राष्ट्रपाल (नाट्य साहित्य) प्रकाशित । धार्मिक निबन्ध संग्रह, धार्मिक एकांकी संग्रह (धार्मिक साहित्य), जुजु जयप्रकाश, सिद्धार्थ, भूल, विश्वासघात, त्रिभिसार, पटाचारा, प्रतिशोध, आशंका, समाधान, विजय (नाट्य साहित्य) प्रकाशन-प्रतीक्षाय् ।

श्रामणेर मेधंकर : आर्य सिद्धान्त प्रकाशित । बुद्ध-वचन, जातिभेद व भगवान बुद्ध, तथागत हृदय, बहुश्रत प्रकाशन प्रतीक्षाय् ।

नेपाल प्रेम, १२२ असन, थ्यौड टोल, कान्तिपुर ।